BORREL WOORDEN BOEK

EWOUD SANDERS

750 VOLKSNAMEN VOOR ONZE GLAZEN BOTERHAM

Sdu Uitgevers
Standaard Uitgeverij

Het Nederlands telt onvoorstelbaar veel woorden voor drinken, drank en dronkenschap. Onze taal laat zich daarbij van zijn boeiendste kant zien: lenig, scherp, versluierend, creatief, eigenzinnig en geestig. Dit boek bevat 750 volksnamen uit Nederland en Vlaanderen voor 'borrel' en 'jenever' van de 16de eeuw tot nu – de grootste collectie die ooit is samengebracht. Het geeft verwante woorden uit het Frans, Duits en Engels, verklaart de herkomst en laat met fragmenten uit liedjes, gedichten en romans zien waar en wanneer woorden als *afzakkertje, babbelwater, hassebassie, kamelenrug, kozakkenthee, pikketanussie* en *neutje* zijn gebruikt.

Ewoud Sanders (1958) is historicus, journalist en lexicograaf. Hij is auteur van onder meer het *Eponiemen-* en het *Geoniemenwoordenboek* en publiceert in *NRC Handelsblad* en *Onze Taal*.

Hugo Brandt Corstius over het **Geoniemenwoordenboek**: 'Op elke pagina van het boek stralen de liefde, geleerdheid en lol van de auteur. [...] Sanders bewijst dat etymologie spannend en geestig kan zijn.'

Sdu Standaard

ISBN 90-75-56649-2

9 789075 566499

BORRELWOORDENBOEK

BORREL WOORDEN BOEK

EWOUD SANDERS

750 VOLKSNAMEN

VOOR ONZE

GLAZEN BOTERHAM

Sdu Uitgevers / Standaard Uitgeverij
Den Haag / Antwerpen

Voor mijn lievelingstante
Annekée Weigel-Sanders
(27 januari 1939 - 20 september 1997)

Typografisch ontwerp en fotografie omslag:
Lex Reitsma, Haarlem
Zetwerk: Assist, Goes
Druk en afwerking: Koninklijke Wöhrmann b.v., Zutphen

© Ewoud Sanders 1997

Niets uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door middel van druk, fotokopie, microfilm of op welke andere wijze dan ook zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.
No part of this book may be reproduced in any form, by print, photoprint, microfilm or any other means without written permission from the publisher.

ISBN 90 75566 49 2
Wettelijk depot D/1997/0034/757

Inhoud

7 Inleiding

14 Verantwoording

19 Borrelnamen alfabetisch

Bijvoegsels

251 Namen voor de jeneverfles

254 Borrelnamen per eeuw gerangschikt

257 Bargoense borrelnamen, borrelnamen uit de zeemanstaal, de studententaal en uit Nederlands-Indië

259 Geraadpleegde bronnen

265 Rubrieksregister

'Wille jelui is een wonder hooren van dàt kind? Die weet meer namen voor 'n borrel, dan wij met elkaar. Zeg 'r is op, Willem...'
Bernard Canter *Twee weken bedelaar* (1900) 79-80

'Klare?' vroeg de kastelein, met de hand reeds aan de fles.
'Nee nee, géén keiltje. Koffie!' riep de ander afwerend.
'Voor mij geen schavuitenwater meer. Ik ben klaar met de hassebas.'
Hij kende verschillende synoniemen voor jenever, zoals Eskimo's wel twintig namen hebben voor sneeuw.
Simon Carmiggelt *Alle kroegverhalen* (1984) 78

Honderd namen voor onze populaire borrel is wel wat veel gezegd. Wellicht zouden wij tot dit aantal komen, als wij eens te gast waren in de volkse cafeetjes van diverse landen en werelddelen. Maar dat zou ons een beetje te ver voeren.
A. van Eysden-Peeren *Dranken en drinken* (Utrecht 1962) 82

Hij keek de kastelein aan.
Die schonk automatisch in.
Simon Carmiggelt *Alle kroegverhalen* (1984) 234

Inleiding

Wie een beschaving echt wil leren kennen hoort geen onderscheid
te maken tussen de orakelspreuk en de rebus, tussen
het Wilhelmus en het bargoens, tussen een aria en een scheet.
Gerrit Komrij, *Verzonken boeken* (1986), p. 145

Het Nederlands van de sportvelden, de cafés, de urinoirs
werd beschouwd als inferieur. Dat is eindelijk goedgekomen.
P.G.J. van Sterkenburg, *Vrij Nederland* 9.8.1997, p. 58

Dit boek bevat 750 volksnamen voor 'jenever' en een 'klein glaasje sterke drank'. Wat maakt het de moeite waard om al die namen bij elkaar te zetten? In de eerste plaats is het fascinerend om te zien dat het er zo ontzettend veel zijn. De Leidse arts J. le Francq van Berkhey signaleerde dit al in 1776. Later heeft men herhaaldelijk lijstjes gemaakt of reeksen opgesomd: in 1839, 1874, 1881, 1882, 1900, 1930, 1963, 1984 en 1986. Blijkbaar heeft de uitzonderlijke hoeveelheid borrelnamen ons dus van oudsher geboeid. Overigens lopen die lijstjes in omvang nogal uiteen. De kleinste telt vijf borrelnamen, de grootste ruim tachtig. Zeker is dat dit boek de compleetste verzameling biedt die ooit voor het Nederlandse taalgebied is samengebracht.

Is het interessant de geschiedenis van ruim zevenhonderd borrelnamen toe te lichten? Laat ik eerlijk zijn, ik heb daar even aan getwijfeld. Maar al spoedig bleek dat de Nederlandse en Vlaamse volkstaal juist op dit punt ongekende hoogten heeft bereikt. In de woordenschat voor drinken, drank en dronkenschap laat onze taal zich van zijn boeiendste kant zien: lenig, scherp, versluierend, creatief, eigenzinnig en geestig.

Bovendien moet je al die namen eerst nader onderzoeken voordat duidelijk wordt dat achter de naamgeving een bepaald systeem zit. Borrelnamen ontstaan niet zomaar, ze volgen bijna altijd ongeschreven regels. Zo komen er bijvoorbeeld nogal wat dieren onder de borrelnamen voor. Wat bezielde de 19de-eeuwer om in de kroeg een *gans* te bestellen, een *kikkertje* of een *snip*? De overeenkomst tussen deze dieren is dat ze in het water leven, in het nat. De kikker, de gans en de snip kunnen eeuwig in het nat verblijven, een toestand die in de ogen van een dronkaard ideaal is. Daarom zijn deze borrelnamen ontstaan, meestal vergezeld

van uitdrukkingen of zegswijzen waarin hetzelfde naar voren komt. Zo lezen we in een spreekwoordenverzameling uit 1874: *hij wou wel, dat hij, als de kikvorschen, maar behoefde te happen, om een slokje naar binnen te krijgen.* De toelichting luidt: 'Benijdenswaardige dieren, die kikvorschen, naar 's dronkaards meening. Hoe gemakkelijk zou zijn thans zoo moeilijk werk voortgaan, indien hem die kikkergave eigen was!'

Ook tussen de borrelnamen *champagne-militair, likeur de canaille, metserscognac, poor man's Scotch* en *sampampel* bestaat een verband. Ze drukken allemaal uit dat jenever respectievelijk de likeur, de cognac, de whisky of de champagne (de *sampampel*) is voor de gewone man, voor het klootjesvolk. Jan met de pet kon zich deze luxedranken niet veroorloven en daarom zocht hij zijn heil in *foezel, pensenterger, haarwater* of andere goedkope, inferieure jenever.

Aardig is ook dat dit soort benoemingsmotieven internationaal zijn. De Vlaamse borrelnaam *metserscognac* 'metselaarscognac' heeft bijvoorbeeld als Duitse tegenhanger *Maurerschweiß* 'metselaarszweet' voor 'goedkope jenever'. Wij hebben onvoorstelbaar veel borrelnamen, maar de Amerikanen, de Duitsers, de Fransen en de Engelsen kunnen er ook wat van! Honderden namen blijken dezelfde naamgevingsmotieven te hebben. Zo kennen wij *leeuwenmelk*, spreken de Engelsen van *tiger's milk* en noemen de Fransen hun 'pastis' wel *lait de tigre* of *lait de panthère* 'tijger-' of 'pantermelk'. In totaal bestaan er, vanaf de 16de eeuw tot nu, ruim veertig naamgevingsmotieven. In het rubrieksregister zijn de belangrijkste bij elkaar gezet.

Er is nog een andere reden waarom het interessant is om alle borrelnamen uit Nederland en Vlaanderen bij elkaar te zetten: samen staan zij voor vier eeuwen geschiedenis waarin de functie en status van jenever ingrijpend zijn veranderd. Zo dacht men aanvankelijk dat jenever de schadelijke effecten van het drinken van thee en koffie teniet kon doen. Dit komt tot uitdrukking in borrelnamen als *afzakkertje, afzetterje* en *gezondmakertje.* In de 17de eeuw ontstond de gewoonte om de dag met *morgendrank* of een *morgenzoopje* te beginnen. In de 18de eeuw zien we in borrelnamen als *Schiedamsch afzettertje* de opkomst van Schiedam, het epicentrum van de Hollandse jeneverindustrie. Toch had jenever toen nog een zeer lage status. Zo schreef Justus van Effen in 1731: 'In een fatzoenlyk Wynhuis tapt men wel eens geringe wyn, maar geen jenever, zelfs de beste niet.'

In de 19de eeuw nemen niet alleen de productie en consumptie van jenever explosief toe, maar ook de borrelnamen. In de 16de eeuw zijn er slechts 3 gevonden, in de 17de eeuw 17 stuks, in de 18de eeuw 38 en in de 19de eeuw, de dorstigste uit de geschiedenis van de Lage Landen, 216. Achterin het boek zijn ze opgenomen in een chronologisch overzicht.

In de 19de eeuw neemt het drankmisbruik zulke grote vormen aan dat de maatschappij verdeeld raakt. De werklieden zijn meer dan ooit gesteld op hun *proppie* of *pierenverschrikkertje*, maar dominees, politici en geëngageerde burgers trekken steeds feller van leer tegen de verloedering, de openbare dronkenschap en de ellende die alcohol teweeg kan brengen. De drankbestrijders noemen jenever 'de kanker van zedelijkheid en nationale kracht', 'de plaag der dorpen' en 'de kanker voor de lagere volksklasse'. Zij betitelen het borreltje als *pestdrank* of *erger dan de cholera*. Het volk reageert met spottende geuzennamen als *afschaffertje*, *huydecopertje*, glaasje *volkskanker* en *zielverkopertje*. De totstandkoming van de eerste Nederlandse drankwet levert borrelnamen op als *schaapmannetje* en glaasje *vergunning*.

De 20ste eeuw brengt een tweedeling tussen Nederland en België. In België wordt in 1919 de wet-Vandervelde aangenomen. De verkoop van sterke drank wordt in alle openbare lokalen verboden. Natuurlijk verzint het volk listen om de nieuwe regels te ontduiken. Men bestelt een *gatlikker* of een *spa maison* en aan de toog wordt spottend om een *vandervelde* gevraagd. Officieel blijft de wet tot 1984 van kracht, maar sinds de jaren zeventig hield niemand zich er meer aan. De Vlaamse drankwoordenschat lijkt er weinig onder te hebben geleden: heel veel borrelnamen komen uit Vlaanderen, waaronder een paar van de mooiste.

Dit brengt ons op de regionale spreiding van borrelnamen. Hoeveel komen er in een bepaald gebied voor? Een gemiddelde kroegbezoeker zal met moeite tien à vijftien borrelnamen kunnen opsommen. Simon Carmiggelt was zeker geen gemiddelde maar een door de wol geverfde kroegbezoeker. In zijn beroemde *Kroegverhalen*, die oorspronkelijk verschenen tussen 1962 en 1965, gebruikte hij zeventien borrelnamen, waaronder *hassebas*, *jonkie*, *neutje*, *schavuitenwater*, *schilletje*, *slokkie* en *spatje*. Twee keer zijn de borrelnamen in een bepaalde regio grondig in kaart gebracht. In de eerste helft van deze eeuw stelde Lodewijk Lievevrouw-Coopman een buitengewoon degelijk woordenboek samen van het Gentse dialect. Onder het trefwoord *dreupel* somt hij maar liefst 83 borrelnamen op. Voor Nederland zijn we

het best geïnformeerd over het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant. De afgelopen zeven jaar hield Cor Swanenberg, de voornaamste kenner van het Meierijs, lezingen in bruine kroegen over onder meer 'de vloeibare versnapering in Oost-Brabant'. Hij bracht een lijst van maar liefst 92 borrelnamen bijeen. Een aantal daarvan nam hij in 1996 op in *Éige Grèij. 'n Meijerijs woordenboek*, maar vele ook niet. Voor het *Borrelwoordenboek* stond hij zijn complete verzameling af. Over geen andere streek in Nederland zijn we wat dit betreft zo goed geïnformeerd. U zult het gebied rond 's-Hertogenbosch in deze verzameling dan ook regelmatig tegenkomen.

Het spreekt voor zich dat borrelnamen aan mode onderhevig zijn. Omdat het bijvoorbeeld niet meer gebruikelijk is om 's nachts bij een dode te waken – laat staan met een fles jenever in de hand – valt een borrelnaam als *nachtwakertje* vanzelf af. Ook zullen er nog maar weinig mensen een *halfelfje* of een *elfuurtje* nuttigen. Toch behoren tot de bekendste borrelnamen in de algemene taal woorden die al eeuwen meegaan. Het *afzakkertje* bijvoorbeeld, dateert al uit de 17de eeuw. Van de andere borrelnamen die op dit moment zeer bekend zijn, noemen we: *eentje, hassebassie, jonge* of *jonkie, klare, neutje, pierenverschrikkertje, pikketanussie, recht op en neer* en *spatje*. Opmerkelijk genoeg werden bijna al deze woorden in 1970 nog beschouwd als Bargoens. Inmiddels zal men de meeste daarvan niet meer als zodanig herkennen (vergelijk het bijvoegsel met Bargoense borrelnamen).

In Antwerpen en omgeving behoren *druppel* en *witte* of *witteke* tot de meest gehoorde borrelnamen. In 1979 leverde een enquête onder 65 cafés in Hasselt, het mekka van de Vlaamse jenever-industrie, onder meer de volgende namen op voor 'klein glaasje sterke drank': *blauwe, borrel, dikkop, drepke, drupke, druppel, jonge, klare, kleintje, kopstoot, levenswaterke, oude (klare), pieperke, snaps, witte, witte limonaat* en *witteke*. Of deze namen allemaal nog steeds gangbaar zijn, is niet bekend.

Hoe is dit boek totstandgekomen? Het is begonnen met een vraag van *NRC Handelsblad* of ik een rij borrelnamen kon leveren voor een themabijlage over jenever. Dat kon, want min of meer toevallig had ik ergens twee lijstjes met borrelnamen liggen die in 1881 en 1882 in het tijdschrift *Noord en Zuid* waren gepubliceerd. Aanvullend onderzoek in synoniemenwoordenboeken, de databank van de Grote Van Dale en de cd-rom van het

Woordenboek der Nederlandsche Taal (WNT) leverde in eerste instantie een lijst van 120 woorden op die eind vorig jaar in de *NRC* werd afgedrukt, met het verzoek aan de lezers er meer in te zenden. Dat leverde een stuk of tien brieven op die zo leuk waren dat ik besloot door te gaan. Na een serie van vijf artikelen over borrelnamen in *de Volkskrant* en oproepen in *Het Parool*, een fors aantal bladen van de Gemeenschappelijke Persdienst en diverse Vlaamse kranten en radioprogramma's stroomden de brieven binnen. Ruim 130 mocht ik er ontvangen, uit alle hoeken van het Nederlandse taalgebied.

De brieven bevatten soms prachtige en onverwachte informatie. Zo schreef een student uit Wageningen dat een glaasje jenever in zijn 'huis' een *slobbertje* wordt genoemd. Die borrelnaam is in 1708 voor het eerst gevonden, in een klucht van de Amsterdamse toneelschrijver Hendrik van Halmael:

> Eerst een klein slobbertje, by Lodder de weever,
> En dan een pypje, voor de long en de leever.

Sindsdien was er niet veel meer van vernomen, maar nu kon worden vastgesteld dat in ieder geval het naamgevingsmotief voortleeft. Zoiets geeft de historisch-lexicograaf het opwindende gevoel dat hij een zeldzame vogelsoort heeft gezien.

In totaal bevatten de brieven enige honderden borrelnamen. Daar zaten ook woorden tussen die slechts in zeer beperkte kring worden gebruikt. In principe zijn die niet opgenomen, tenzij ze aansluiten bij een algemeen naamgevingsmotief. Er zijn een paar uitzonderingen gemaakt, bijvoorbeeld omdat de geschiedenis van het woord zo mooi was. Er staat dan bij dat het om thuistaal gaat. Vaak is het overigens moeilijk vast te stellen hoe wijdverbreid een woord is.

Na de brieven werd het onderzoek voortgezet bij het P.J. Meertensinstituut en de Nijmeegse Centrale voor Dialect- en Naamkunde van de Katholieke Universiteit. In 1968 en in 1980 werden aan het netwerk van correspondenten van deze instellingen vragen gesteld die voor dit boek van belang waren. Zoals vraag 4 van vragenlijst 55 van het Meertensinstituut:

> Men zegt soms wel: 'Kom eens een slokje halen', waarmee bedoeld wordt: 'Kom eens een borrel drinken'. Hoe zegt men dat bij u?
> Gebruikt men een woord als *dropje, drupje, slokje* of nog iets anders?

In totaal werden enkele duizenden enquêteformulieren doorgebladerd. Hierdoor kon een vrij goed beeld worden gevormd van de regionale spreiding van borrelnamen. Erg prettig was dat het dialectmateriaal de informatie van de brievenschrijvers be-

vestigde. Overigens waren de enquêtegegevens door de instellingen zelf nog niet gepubliceerd of helemaal niet verwerkt.

Tot slot werd een vracht literatuur over drinkliederen, drankbestrijding, jenever, kroegen, drinken, drank en dronkenschap doorgenomen, wat voor de borrelnamen talloze vroegere dateringen opleverde. Voor dit doel werden ook veel oude (dialect)-woordenboeken geraadpleegd, evenals de collecties van het Nationaal Jenevermuseum in Hasselt en het Museum Nederlands Gedistilleerd in Schiedam.

Merknamen zijn niet opgenomen tenzij ze zijn gebruikt als soortnaam. Voorbeelden hiervan zijn *bols, catz, huppelolie* en *vlekje*. Er is geen aandacht besteed aan likeuren en nauwelijks aan brandewijn en aan afgeleide jeneverproducten, zoals citroen- of bessenjenever.

Ik heb bij dit boek zeer veel steun gekregen en die had ik ook nodig, want ik begaf mij op twee terreinen waar ik nagenoeg niets van af wist: jenever en dialecten. In de eerste plaats had dit boek niet geschreven kunnen worden zonder Aya Langeveld, bij dit project mijn voornaamste researchmedewerker. Op het gebied van dialecten kreeg ik steun van de Nijmeegse dialectoloog Joep Kruijsen, die alles meelas, en verder van Anne Dykstra (voor het Fries), G.H. Kocks (Drents), Siemon Reker (Gronings), Lex Schaars (Achterhoeks) en Johan Taeldeman (Gents). Op het terrein van de jenever kreeg ik hulp van R. Ferket, A. Vandeput en Willem Verstraaten. Harry Cohen en Nicoline van der Sijs lazen de eerste versie van het manuscript kritisch door en deden vele waardevolle suggesties. De eerste eindredactie was in handen van Jaap Engelsman, die ook tekende voor veel van de buitenlandse borrelnamen. Rob Tempelaars las niet alleen de eerste versie van het boek door maar hij leverde enkele belangrijke en obscure bronnen aan, loodste mij als vanouds door de moeilijkste bronnen van het WNT en deed ook nog de eindredactie van het uiteindelijke manuscript. Ik ken niemand die zoveel weet en toch zo bescheiden is. Verder ben ik voor diverse inlichtingen en bijdragen dank verschuldigd aan Joop van den Berg (Indische woorden), H.S. Catz, Wim Daniëls (thuistaal), J. van Donselaar (Surinaams-Nederlands), Patricia Defour (voor het nazoeken van Verschueren), Fré Harmsen (marinetaal), Hans Heestermans, Jos Paardekooper, Paul van Riel, Ton Scheerder, Wil Sterenborg, Hans van Straten, A. van Til, Jannie Verheyen (voor een grote lijst borrelnamen uit het archief van het radio-

programma *Wat een taal*), Leen Verhoeff (soldatentaal) en tot slot Elska Vos (voor het napluizen van de Grote Van Dale). Allemaal zeer veel dank!

P.S.
Er is nog nooit een woordenboek verschenen dat compleet is. Bij een levende taal is dat ook niet mogelijk, want er komen altijd nieuwe woorden bij. Bovendien kan ik best iets over het hoofd hebben gezien of verkeerd hebben begrepen. Aanvullingen, commentaar en ook mooie citaten zijn zeer welkom.

Verantwoording

Trefwoord

Dialectwoorden zijn omgezet in standaard-Nederlands. Bij twijfel is overlegd met deskundigen. Als de dialectvorm erg afwijkt van de standaardvorm is een verwijzing opgenomen. Zo verwijst *liekdailertje* naar *gelijkdelertje*. De spelling van historische borrelnamen is gemoderniseerd. Daarbij is het nieuwe Groene Boekje gevolgd. Soms staan er in het kopje meerdere trefwoorden. De meest gangbare vorm staat dan voorop. Hierdoor wordt de alfabetische volgorde soms doorbroken. De ingang van het artikel geeft altijd de meest gangbare vorm. Heel vaak komt een borrelnaam ook in de verkleinvorm voor. Soms wordt dit in het artikel gemeld, maar niet altijd. Bij slechts twee artikelen is na de ingang 'etc.' toegevoegd. Dit is gedaan omdat de ingang anders te lang zou worden.

Artikel

Omdat er steeds een aantal vaste gegevens wordt genoemd, zijn stilistische herhalingen onvermijdelijk. Een deel van de citaten is rechtstreeks afkomstig uit het WNT, maar veel is zelf bij elkaar gesprokkeld. Vooral het werk van Justus van Maurik was hierbij een belangrijke en aangename bron. Als er citaten uit het WNT zijn overgenomen, wat zeker bij borrelnamen uit de 17de en 18de eeuw regelmatig voorkomt, is doorgaans het origineel nagezocht. Citaten zijn steeds aangehaald in de oorspronkelijke spelling; slechts bij uitzondering is een oud citaat overgenomen uit een moderne, omgespelde editie. Citaten uit dialectbronnen zijn waar nodig omgezet in algemeen Nederlands. Aanhalingen uit brieven zijn soms stilistisch enigszins aangepast, evidente taalfouten en dergelijke zijn er stilzwijgend uitgehaald. Dit alles vanzelfsprekend zonder de kern van de zaak te veranderen. Redactionele toevoegingen binnen citaten staan tussen [vierkante haken].

Voor dateringen is bij woordenboeken niet altijd het jaar van publicatie aangehouden, maar – als dit bekend was – de periode van de materiaalverzameling. Het *Bargoens woordenboek* van Endt bijvoorbeeld is naar zijn eigen zeggen gebaseerd op materiaal uit de jaren vijftig. Lodewijk Lievevrouw-Coopman verzamelde zijn materiaal in de eerste helft van deze eeuw, Boeken-

oogen in het laatste decennium van de 19de eeuw. Bij het WNT is niet het jaartal van het deel maar van de aflevering aangehouden. Ook bij *Woordenschat* is soms het jaartal van de aflevering gebruikt.

Bronnen

Voor de leesbaarheid worden in het artikel zelf zo min mogelijk bronnen genoemd. De belangrijkste zijn verzameld onder aan het artikel en weergegeven met sterk verkorte titels. De bronnen zijn alfabetisch gerangschikt en verwijzen naar de lijst met geraadpleegde literatuur achterin. Alleen als er meerdere titels van één auteur zijn gebruikt, wordt het jaar van publicatie genoemd.

Bij sommige borrelnamen staat sinds wanneer ze in de Grote Van Dale zijn opgenomen. Dit is gedaan omdat het iets zegt over de acceptatie en de verbreiding van het woord. In het bronnenveld wordt echter niet naar de Grote Van Dale verwezen. Dat komt omdat deze informatie voor iedereen makkelijk is terug te vinden.Vooral bij sommige oudere woordenboeken, met hun vele bijvoegsels, addenda en corrigenda, ligt dat soms een stuk moeilijker.

Bij uitzondering wordt er onder een artikel een bron genoemd die niet in de lijst met geraadpleegde literatuur voorkomt. Dit is alleen gedaan als de bron voor zichzelf spreekt en weinig is gebruikt. Dit geldt bijvoorbeeld voor *Eigen Haard, De Gids, Het Parool, Playboy, Taal en Tongval* en *de Volkskrant*. Een en ander is gedaan om de literatuurlijst niet onnodig lang te maken.

Voor het Fries heb ik, via Anne Dykstra, gebruik kunnen maken van delen van het *Woordenboek der Friese Taal* (WFT) die nog niet in druk zijn verschenen. In plaats van naar een paginanummer, wordt in voorkomende gevallen verwezen naar het woordenboekartikel. Zo staat er bij *slaapmutsje* als bron: WFT *sliepmûtse*. Hetzelfde systeem is gevolgd bij Halbertsma omdat de van hem gebruikte dialectstudie ongepagineerd is. Via Nicoline van der Sijs heb ik gebruik kunnen maken van de nog te verschijnen, ingrijpend herziene editie van het *Etymologisch Woordenboek* (EWB^2) van Van Dale. Het was niet nodig om bij EWB^2 de ingang toe te voegen, omdat die overeenkomt met de behandelde borrelnaam.

Bij de bron 'Graaf' konden geen paginanummers worden gegeven. 'Graaf' verwijst naar een belangrijk handschrift met Bargoense uitdrukkingen uit omstreeks 1890 dat wordt toegeschreven aan een zekere A.C. de Graaf. Nadere gegevens hierover

staan in de literatuurlijst en onder andere bij de borrelnaam *moppie*.

Bij het *Woordenboek der Nederlandsche Taal* is alleen verwezen naar de *belangrijkste* plaatsen. Als er naar verschillende delen wordt verwezen, gebeurt dat bijvoorbeeld zo: WNT XIII 19, & XVII 10. Dit betekent dus dat er in deel 13 op kolom 19 en in deel 17 op kolom 10 iets te vinden is. Hetzelfde systeem is soms ook bij andere bronnen gebruikt.

Om het bronnenveld onder de artikelen niet te groot te maken, wordt vrijwel uitsluitend verwezen naar bronnen die taalkundige informatie geven. Aanvullende biografische, encyclopedische of aardrijkskundige informatie is uit een aantal bekende standaardwerken gehaald. Ook de exacte vindplaats van de literaire citaten blijft onvermeld.

Dit geldt eveneens voor de bronnen van de buitenlandse borrelnamen. Die zijn uit een beperkt aantal werken gehaald. Dit zijn: Robert L. Chapman (red.), *New Dictionary of American Slang* (1987); Jean-Paul Colin & Jean-Pierre Mével, *Dictionnaire de l'argot* (1990); Lester V. Berrey & Melvin Van Den Bark, *The American Thesaurus of Slang* (1952^{2}); François Caradec, *Dictionnaire du français argotique et populaire* (1977); Robert Giraud, *L'Argot du bistrot* (1989); Heinz Küpper, *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache*, dl. 5 (1967); Heinz Küpper, *Wörterbuch der deutschen Umgangssprache* (1987); Eric Partridge, *A Dictionary of Slang and Unconventional English*, 2 dln. (1970^{5,7}); Richard A. Spears, *The Slang and Jargon Dictionary of Drugs and Drink* (1986); Césaire Villatte [& H.W.F. Bonte], *Parisismen* ([1892]); Harold Wentworth & Stuart Berg Flexner (red.), *Dictionary of American Slang* (1967^{2}).

Als er helemaal geen bron wordt genoemd – en dat komt regelmatig voor – is de informatie afkomstig van een of meer informanten. Dit wordt meestal in het artikel vermeld. Wie meer wil weten over de herkomst van lemma's zonder bron, kan via de uitgever contact opnemen met de auteur. In principe is alle relevante informatie echter in het artikel verwerkt.

BORREL NAMEN

ALFABETISCH

A

aanjagertje

Onlangs gehoord in Venlo. 'Ik gebruik het wel eens tegenover iemand die snel aan zijn taks wil komen om daardoor sneller zijn (alcoholische) bloedspiegel op peil te brengen. Het wordt vaak gebruikt in combinatie met een glas bier', schrijft een informant uit de Limburgse industriestad. De borrelnaam gaat terug op het werkwoord *aanjagen*, dat onder meer 'aanwakkeren, feller aanstoken, bespoedigen' betekent. Het Amerikaans-Engels kent het verwante *speedball* voor een glas wijn vermengd met ether of sterke drank om het bedwelmende effect ervan te vergroten. Het werd in de jaren twintig door zwervers gebruikt en later door Amerikaanse soldaten. *Chaser* 'jager' wordt gebruikt voor een 'biertje na een glaasje sterke drank'.
Vergelijk **doorjagertje**.

aanleggertje

In 1930 door P.H. Ritter jr., indertijd hoofdredacteur van het *Utrechtsch Dagblad*, opgetekend in zijn *Woordenboek der drankgeneugten* – een obscuur tijdschriftartikel waarin hij 21 volksnamen voor 'borrel' behandelt. Ritter maakt onderscheid tussen namen die afkomstig zijn van regelmatige drinkers en benamingen door 'gematigder genooten, wien het vooral te doen is om "eentje te nemen" met argeloosheid'. Over die gelegenheidsdrinkers schrijft hij:

> Zijn zij het niet, die langs hun rooden neus weg vragen om een 'aanleggertje' wanneer ze van Marken geschaatst hebben naar Monnikendam? [een afstandje van niks] Zij 'pakken er eentje tegen de kou'. En wanneer de wintermiddag grijs is en triest, dan stellen zij voor, haast onverschillig: Zullen wij niet een 'zoopje' nemen?

Aanleggertje komt van het werkwoord *aanleggen*, dat in de 19de eeuw werd gebruikt voor 'onderweg stilhouden om uit te rusten of verversingen te gebruiken'. Die verversing kon water zijn, maar vaker was het iets sterkers. Tollens gebruikte het werkwoord als volgt:

> [Zij] zwenken op eens van het ijs in de tent
> Zij klinken en drinken en leggen wat aan.

En De Schoolmeester dichtte:

> Leg reis aan! Leg reis aan!
> Bittere borrels of melk en saffraan!

Men zei ook *aan alle kapelletjes aanleggen* of *aan alle heilige huis-*

jes aanleggen voor 'aan alle kroegen of herbergen, die men voorbijkomt stilhouden om iets, met name sterke drank, te gebruiken'.

[Ritter 71; WNT I 225-226]

aap

In de betekenis 'borrel' in 1873 voor het eerst gehoord, in West-Vlaanderen. Een Vlaams dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Geef mij nog 'nen aap.' De vele diernamen voor 'borrel' vallen in verschillende groepen uiteen. *Aap* hoort bij de diernamen die aangeven hoe sommigen zich na het gebruik van sterke drank gaan gedragen. Dit komt ook tot uiting in de zegswijze *hij rijdt op den aap*, die in 1727 is opgetekend, met de volgende verklaring:

> Dit zegt men van ymand die beschonken is. De reden zal zyn, om dat de dronkenschap, gelyk leeuwen en zwynen, zo ook aapen maakt, die belachelyke kuuren bedryven. Zulke *ryden* op den aap, gelyk andere *het malle paard beryden*.

Anders gezegd: sommigen worden van drank een leeuw (dus moedig), anderen een zwijn of aap. In het boek *Burgerluidjes* (1884) van Justus van Maurik, zegt een Amsterdamse volksvrouw, die zojuist een dronkelap uit de armen van de dienders heeft gered, nadat zij hem eerst uitvoerig had bespot:

> Ik denk altijd bij mijn-eigen: een dronken mensch is eerst precies een aap, dan kun je er pret mee hebben; later wordt hij een varken daar ben je vies van; maar op 't allerlaatst is hij een malle, en dan moet je er medelijden mee hebben.

In het Duits betekent *Affe* behalve 'aap' ook 'dronkenschap, roes', in het Engels werd 'dronken' vroeger wel aangeduid met *aped* (en de jeneverfles als *monkey*). De Denen noemen hun borrel *abekat*, letterlijk 'apenkat'. Wij zeggen ook *apezat* of *zo zat als een aap*. Een 'jonge borrel met ijs' wordt in Amsterdam wel een *koude aap* genoemd.

Vergelijk **baviaan** en **marteko**.

[Bo 12; Reeuwijk 46; TNTL 53:83; Tuinman 2:52; Vercoullie 7; WNT Suppl. 227]

aardigheidje

In 1897 voor het eerst gevonden, in het werk van Justus van Maurik. Van Maurik gebruikt het meermalen in *Amsterdam bij dag en nacht*. Zo heet het daar ergens:

> Zit jij op 'n droogie maat? Dat kan niet, nou zal ik je tracteeren.

Kastelein, 'k geef 'n rondje – de winnende hand is mild; breng hier voor meneer nog een klare en neem zelf met je vrouw ook een aardigheidje.

En elders schrijft hij: 'Kees, geen me nog eens een aardigheidje met suiker.' Van Dale vermeldt het *aardigheidje met suiker* sinds 1914. Overigens werd *aardigheidje* in Vlaanderen aan het eind van de 19de eeuw ook gebruikt voor 'mannelijk lid' en 'ongedierte'.

Vergelijk **kleinigheid**.

[WNT Suppl. 267]

abatje

In 1844 door F.A. Snellaert in Kortrijk opgetekend voor 'borrel'. Snellaert behoorde tot de belangrijkste Vlaamse letterkundigen van zijn tijd. Volgens hem was het een 'kloosterwoord' dat moest worden opgevat als *abts-teug*. Waarschijnlijker is echter dat deze borrelnaam teruggaat op het Franse *abattre* 'neerslaan'. Er zijn veel meer borrelnamen die uitdrukken dat het glaasje wordt 'neer-' of 'omgeslagen'. Bovendien zeggen de Fransen *abattre le brouillard*, letterlijk 'de mist neerslaan', voor ''s morgens een borrel drinken'.

[BM 1844:167; Schuermans 6]

achteroverkijkertje

Onlangs gehoord in Zwolle, in de vorm *achterouwerkiekentien*. 'Omdat je je hoofd achterover houdt als je het borreltje naar binnen slokt', aldus de 86-jarige zegsman. Aan het begin van deze eeuw zei men in de Bommelerwaard *achteroverkijken* voor 'een borrel nemen'. Volgens het WNT riep men vroeger op de 'mailboten' van de Holland-Amerika-lijn *achterover* 'wanneer een borrel werd geschonken'. 'Misschien naar de beweging die men bij het drinken het hoofd ofwel het glaasje laat maken', stelt het Woordenboek. Van een dronkeman zei men in de 19de eeuw *hij heeft er achterover gekeken*. In Vlaanderen zei men *hij ziet te veel naar omhoog* of *naar de zonne, naar de hemel, naar de sterren*. Het Engels kent de verwante uitdrukking *to look through a glass* voor 'dronken worden'.

[Herroem 79, 114; Joos 1887:79; Nav. 3:285; Schuermans 420; Water 6; WNT Suppl. 361]

actie

In de eerste helft van deze eeuw gesignaleerd in Gent, in de vorm *akse*. Ook recentelijk is deze borrelnaam daar nog gehoord. *Actie* werd in Vlaanderen voorheen ook wel gebruikt voor 'dwaze, onbezonnen daad, streek, kunst'. Mogelijk moet de herkomst van deze borrelnaam daar worden gezocht.

[Liev.-Coopm. 89; WNT Suppl. 377]

advocaatje

Borrel van brandewijn met eieren, suiker en geraspte nootmuskaat. 'Men zet het spitse mondje aan een fyn liqueurtje, een gesuikerd brandewyntje, een advocaatje', schreven Wolff en Deken in 1789. Over de herkomst van deze borrelnaam bestaat onenigheid. Het WNT schreef in 1867 dat het een verkorting was van *een glaasje advocatenborrel*. 'Zoo genoemd als een goed smeersel voor de keel, en dus bijzonder dienstig geacht voor een advocaat, die in 't openbaar het woord moet voeren', aldus het Woordenboek. In 1925 legde de Vlaamse etymoloog Jozef Vercoullie een verband met het Deense *abekat* 'borrel' (eigenlijk 'apenkat'). In het supplement op het WNT, dat in 1956 verscheen, wordt dit echter 'zeer onwaarschijnlijk' genoemd. Men voelde toen meer voor een connectie met *advocatenwijn* 'brandewijn met suiker en nootmuskaat', die al in 1655 werd genuttigd. In 1989 zocht het etymologisch woordenboek van Van Dale het weer in een heel andere hoek. Het zou geloofwaardiger zijn, schreef dit woordenboek, een verband te leggen met het Franse *avocat* en het Spaanse *aguacate* 'avocado'. 'De vrucht levert een smeuïge, boterachtig gele substantie, waarvan men een dikke drank kan maken, zoals de in Indonesië in glazen geserveerde *adpokat*.'

Zeker is dat het Nederlandse *advocaat* aan het begin van deze eeuw in het Engels is overgenomen, als *advocaat*.

Vergelijk **keelsmeerdertje**.

[EWB 38; Jager 2:721; Koolhoven 24; Ter Laan 1929:1199; NZ 24:542-543, & 27:195; Vercoullie 7; WNT I 827, & Suppl. 431-432; Wschat 16]

afbijt

In de jaren vijftig bij de Nederlandse marine gebruikt voor 'vieux'. *Afbijt* is een verkorting van *afbijtmiddel*, dat hier natuurlijk schertsend wordt gebruikt. In Noord-Brabant wordt een borrel onder meer *pannetje vernis* genoemd, in het Surinaams-Nederlands sprak men vroeger wel van *spiritus*. Het Engels kent,

sinds circa 1955, twee vergelijkbare borrelnamen: *paint remover* en *varnish remover* letterlijk afbijtmiddel voor verf respectievelijk vernis, voor 'slechte whisky' of 'sterke drank van slechte kwaliteit'.

Vergelijk **bronolie** en **petroleum**.

[Donselaar 348; Drank 35]

afschaffertje

Halverwege de 19de eeuw werden in Nederland in hoog tempo verenigingen uit de grond gestampt die het gebruik van sterke drank wilden terugdringen. De bekendste waren de *Matigheids-* of *Afschaffingsgenootschappen*. Aan de toog werden de inspanningen van de *afschaffers*, zoals de leden van deze verenigingen werden genoemd, luidkeels bespot. Een borrel kreeg de naam *afschaffertje* en een drinkebroer werd een *afschaffer van de kleine glaasjes* genoemd. Beets bespotte de Afschaffingsgenootschappen in de *Camera Obscura* met het voorstel een 'drenkelingsgenootschap voor humoristen' op te richten, of 'ten minste een matigheids-maatschappij onder de zinspreuk: "laat staan uw humor".' Van Dale vermeldt sinds 1898 de uitdrukking *hij is ook geen afschaffer* voor 'hij houdt wel van een glaasje'.

[Herroem 13; Nav. 48:43; WNT I 1313-1314, & V 39]

afzakkertje

Afzakkertje werd in de 17de en 18de eeuw gebruikt voor een glaasje brandewijn dat na de thee, de koffie of het banket werd gedronken. In de 19de eeuw werd het ook gebruikt voor likeur, jenever of andere sterke drank. Toen kreeg het tevens de betekenis 'laatste glaasje'.

De naam ontstond omdat men dacht dat het *afzakkertje* de genoten dranken en spijzen beter deed zakken. In 1845 schreef de taalkundige J.H. Halbertsma hierover:

> In het laatste der zeventiende eeuw begon men hier de thee en de koffie niet in te voeren, of dadelijk won de leer veld, dat men al dat warm water afdrijven en de verslappende kracht er van herstellen moest door sterken drank. Van dat oogenblik dagteekent het dagelijksch gebruik van den schandelijken jenever, die thans, en dieper, en zekerder, en duurzamer verwoestingen in ons volksleven slaat, dan alle nationale rampspoeden der laatste 15 jaren met elkander [...].

Afzakkertje behoort tot de gangbaarste en meest verbreide borrelnamen. Hij is door talloze schrijvers gebruikt en in vele

Nederlandse dialecten opgetekend, onder meer in de vormen *afzakkerdie* en *afzakkerke*. De Friezen kennen het woord – sinds halverwege de 19de eeuw – als *ôfsetter* en *ôfstekker*. In de tweede helft van de 19de eeuw zei men in Nederland *hij neemt een afzakkertje, maar het loopt verkeerd*. De Gorkumse spreekwoordenverzamelaar P.J. Harrebomée schreef in 1874 als toelichting:

> Als men heengaat, dat is: *afzakt*, maar nog een glaasje op de valreep neemt, dan heet dat glaasje te recht een *afzakkertje*. Omdat er reeds vooraf zoveel borreltjes gebruikt waren, loopt het thans *verkeerd*, dat is: niet naar beneden, maar naar boven, met andere woorden: het komt er weer uit.

Dat een *afzakkertje*, dat in 1970 werd beschouwd als Bargoens, hetzelfde effect kan hebben als een **boevenverklikker**, bleek in *de Volkskrant* van 11 april 1993:

> Brown zei van H. zelf meermalen gehoord te hebben dat die Bruinsma 'had omgelegd'. Bovendien zou ten huize van Dorus K. bij een nachtelijk afzakkertje H. ook hebben gedemonstreerd hoe hij Bruinsma doodde.

Het Duits kent het verwante *Absacker* voor 'laatste glas drank van de avond, waarna men naar bed gaat'.

Vergelijk **pousse-café** en **zakkertje**.

[Endt 4; EWB^2; Herroem 11; Lennep 1845:24 & 1856:9; NZ 5:188; PJM 55; Stoett 1:27; WFT *ôfsetter, ôfstekker*; WNT I 1947 & Suppl. 791; Wschat 18]

afzettertje

In 1770 voor het eerst gevonden, in het spectatoriale tijdschrift *De Denker*. Het woord komt voor in een satirisch stukje over de Schiedamse jeneverindustrie en is ondertekend door 'Mietje Ouderwets'. Terloops schrijft Mietje dat jenever wordt gebruikt om de 'flaauwhartigheid' te verdrijven die het drinken van te veel thee tot gevolg kan hebben:

> Maar daar ik op komen wil, is, dat zy, die flaauwhartigheid gevoelende, aanstonds met een afzettertje op de been zyn. De Jenever-fles staat daarom altyd in de broodkast. Schiedammer is hemelsche drank, zegt men, de beste maag-elixer, of kruiderwyn. Wat ik 'er tegen inbreng, baat niets. Je bent een Wyf van de voorige Eeuw, duwt men my toe, en je weet niet, wat goed is.

De herkomst van deze borrelnaam is in Nederland en Vlaanderen verschillend verklaard. Volgens het WNT moet men hier denken aan 'iets dat afzet, te weten iets dat genoten spijs of drank goed doet verteren en bezakken'. Deze verklaring sluit

aan bij de *digestif*, de borrel of likeur die men in Frankrijk na de maaltijd drinkt om de spijsvertering, de digestie, te bevorderen. De Vlaamse woordenboeken, die ook de vorm *afzetter* kennen, spreken niet van voedsel maar alleen van drank, en zij verklaren *afzetten* als 'afdrijven'. Een *afzettertje* was dus een 'borrel dien men neemt om het waterloozen te vergemakkelijken'. Met terugwerkende kracht worden de Vlamingen door Mietje Ouderwets in het gelijk gesteld, want in haar tijd – en eerder is de borrelnaam niet aangetroffen – werd het *afzettertje* duidelijk gedronken 'om de thee af te zetten', dus 'uit te drijven'. Een en ander blijkt uit de context van het citaat hierboven. In Vlaanderen wordt de borrelnaam nog altijd gehoord. Men sprak vroeger ook van een *Schiedamsch afzettertje*.

[Herroem 126; Denker 23.4.1770; Joos 1900:68; Morgenslokje 4; Schuermans 13; Stoett 1:27; Teirlinck 1908:58; WNT I 1988 & Suppl. 802]

akwaviva

Zie bij **levenswatertje**.

amsterdammertje

Van de vele betekenissen van *amsterdammertje* vermeldt Van Dale onder meer: een soort schenkkannetje, zekere hangklok, een Goudse kaas van zes kilo, en het bekende, verdomde antiparkeerpaaltje (het staat er neutraler). Aan het eind van de jaren vijftig werd *amsterdammertje* voor het eerst opgetekend in de betekenis 'borrel'. Het werd toen beschouwd als Bargoens. Volgens latere bronnen gaat het om 'het laatste, niet geheel volle glas uit de fles, dat een goede kastelein gratis verstrekt, waarna een volwaardige neut uit de nieuwe fles wordt geschonken'. Anderen voegen hieraan toe dat het *amsterdammertje* alleen gratis is als het wordt leeggedronken binnen de tijd die de kastelein nodig heeft om een andere fles te pakken. Waarom dit halfvolle, haastige glaasje de naam *amsterdammertje* heeft gekregen, is niet bekend. Een dergelijke borrel wordt ook aangeduid als **flessengeluk, kasteleintje** of **rotterdammertje**.

[Boezeman 6; Endt 5; Oudenaarden 1985:61; Reeuwijk 9]

angst

Schertsende verbastering van *angostura*, in de zin van een glas jenever met angostura-elixer. Angostura is een rood, enigszins bitter elixer. Dit extract werd omstreeks 1820 uitgevonden door

de Duitse arts Siegert, die indertijd hoofd was van een ziekenhuis in Guyana in Zuid-Amerika. In de jaren daarvoor had hij bij de troepen van Simón Bolívar gediend, eerst als arts, later als generaal.

Siegert maakte het drankje op basis van rum, vermengd met aromatische planten, wortels, kruiden, schillen, vruchten en een bittere, koortswerende olie die hij uit de bast van de kina- en de angosturaboom had gewonnen. Volgens diverse bronnen noemde hij het drankje naar de stad Angostura in Venezuela. Bolívar was daar in 1819 tot president uitgeroepen. Ook Siegerts fabriek was er een tijdje gevestigd.

In 1875 werd het productiecentrum naar Trinidad verplaatst. Van daaruit veroverde dit drankje heel Europa. Op het etiket stond hoe het kon worden toegepast:

> Het wordt in een kleine hoeveelheid gebruikt met brandewijn, jenever, cognac, rum, arac en andere spiritualiën. Geregeld gebruikt, des morgens en des middags voor het eten, vermengd met Madera of andere wijnsoorten [...] is het zeer versterkend en wekt het den eetlust op. Ook is zulks met het beste gevolg tegen de hevigste maagpijnen aangewend.

In ons land was Angostura-bitter tot omstreeks 1960 zeer geliefd. 'Ieder zichzelf respecterend café bezat in de jaren vijftig een rekje met deze levenselixers', schreef een informant. 'Het was een zilverkleurig rekje met vier of vijf blanke maggiflesjes met een druppelmondje.'

De liefhebbers van angostura onderscheidden verschillende soorten *angst*. In alfabetische volgorde zijn dit: 1. *jonge angst*, jonge jenever met een paar druppels angostura. De naam werd later overigens ook gebruikt voor een jonge borrel met Underberg; 2. *kleine angst*, een klein borreltje met angostura. Opgetekend omstreeks 1930; 3. *kleurloze angst*, 'bereid door in een borrelglaasje één druppel angostura te gieten, die er weer uit te laten loopen en daarna het glas met jenever bij te vullen', aldus het WNT. In 1937 tevens opgetekend in het Bargoens; 4. *lichte angst*, volgens het WNT het meest algemeen, voor jenever met enkele druppels angostura. Kees Stip gebruikte deze benaming in 1943 in het gedicht *Dieuwertje Diekema*: 'Ik heb Bols gedronken in Krasnapolsky en Lichte Angst in Astoria'; 5. *oude angst*, oude jenever met angostura. Dit drankje was in de jaren dertig in het Nederlandse leger zeer geliefd onder officieren; 6. *rooie angst*, vanwege de kleur van de angostura; en 7. *slappe angst*, jon-

ge borrel met angostura, aan het eind van de jaren vijftig opgetekend in de Amsterdamse dieventaal.
Angostura wordt nog steeds geproduceerd, zij het op kleine schaal.
Vergelijk **catz** en **lekkertje**.

[Andreae 158; Bolhuis 8; Endt 5; EWB²; Koolhoven 66; Verstraaten 1995:83; WNT Suppl. 1154, 1158; Wschat 31]

antivries

Antivries is een nog jong woord. Het is een verkorting van *antivriesmiddel*, een begrip dat in 1950 voor het eerst werd opgenomen in de Grote Van Dale. De verkorting is in 1976 voor het eerst opgetekend. Als borrelnaam is *antivries* onlangs onder andere gehoord in Oegstgeest. De herkomst spreekt voor zich. In het Duits wordt sedert omstreeks 1960 *Frostschutzmittel* op dezelfde manier figuurlijk gebruikt. Het Engels kent *antifreeze* voor 'sterke drank van slechte kwaliteit'. Zie voor een opsomming van vergelijkbare borrelnamen bij **opwarmertje**.

apenmelk

Jenever met water en suiker, ook wel *grog van jenever* genoemd. Volgens anderen ook gebruikt voor 'melk met brandewijn'. Het woord is in 1891 voor het eerst aangetroffen, in het WNT. Dit woordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Wat wilt ge, een glaasje klare, of een glas apenmelk?' Van omstreeks 1934 dateert het versje:

Maak een grocje, sterk of zwak,
Van cognac, rum of arak,
Anders, maar dat lust niet elk,
Brouw een tumbler apenmelk.

Apenmelk was ook geliefd in Nederlands-Indië. In een boek over het leven van de Nederlanders in Soerabaia heet het:

> Bekend is, dat er op gezellige avondjes op de soos stevig werd gebitterd en dit gaf vaak aanleiding tot de grootst mogelijke herrie. 'Apenmelk' heette de avonddrank bij uitnemendheid, die bestond uit een mengsel van jenever en water. Ook brandy-soda werd gedronken. Whisky werd voor de eerste maal in 1890 in Indië ingevoerd en, al dan niet vermengd met Appolinariswater met den rooden driehoek, verzwolgen: immers de Indischman uit die jaren kon 'zuipen als een ketter'.

Apenmelk staat sinds 1898 in de Grote Van Dale. Het Amerikaans-Engels kent sinds de drooglegging in de jaren twintig

monkey swill 'apenbocht' voor 'sterke drank van slechte kwaliteit'.

Vergelijk **leeuwenmelk** en **melk**.

[Faber 356; WNT II[1] 534, & XVII[2] 4046; Wschat 34]

B

babbelaartje

In 1853 voor het eerst opgetekend, in het Vlaamse *Boek der Werklieden*. 'Alzoo noemen hier sommigen het glazeken genever', zo lezen we daar, 'omdat het inderdaad tot babbelen en raaskallen aanzet.' Ook onlangs is dit woord nog in het Vlaams gesignaleerd.

Vergelijk **babbelwater**.

[Liev.-Coopm. 122; Mullebrouck 335]

babbelwater

Drinkers komen in soorten en maten, maar tamelijk universeel is het verschijnsel dat de mens van te veel alcohol *slap gaat lullen*. Of, om het met een 19de-eeuws spreekwoord te zeggen, *een dronken mond is het stuur kwijt*. Dit effect komt tot uitdrukking in een aantal borrelnamen. Behalve *babbelwater* en **babbelaartje** zijn dit **boevenverklikker**, **praatwater**, **spraakwater**, **taterwater**, **wauwelaar** en **wauwelwater**. *Babbelwater* is halverwege de 19de eeuw voor het eerst opgetekend, in Gent. In een Vlaamse bron uit 1847 lezen we:

> Zy zou den koning zelf, door de kracht van het babbelwater dat zy genoten heeft, den toupet van het hoofd zeggen.

Omstreeks 1873 werd *babbelwater* in West-Vlaanderen ook gebruikt voor 'andere sterke drank die dronken maakt en dus gemeenlijk babbelen en tateren doet'. Maar in 1908 merkte de dialectoloog Teirlinck op dat er toen, in Zuidoost-Vlaanderen, voornamelijk 'jenever' mee werd aangeduid. Hij gaf als voorbeeldzin: 'Als Pier babbelwater gedronken heeft, moet hie't al vertellen.'

In 1980 is *babbelwater* ook in Nederland aangetroffen, in Montfort in Limburg. Het Duits heeft de vrijwel identieke term *Babbelwasser*.

[Bo 71; Corn.-Vervl. 175; Herroem 19; Liev.-Coopm. 122; Nijm.vr. 80; Stoett 2:302; Teirlinck 1908:93; WNT XVI 1034]

babbesiesje

Begin jaren tachtig in de Vlaamse volkstaal gehoord voor 'borrel'. De herkomst is niet bekend. Mogelijk bestaat er een verband met *babbezakken*. Dit werd aan het eind van de 19de eeuw in Kortrijk gebruikt voor 'drinken, zuipen'.

[Gezelle 30; Mullebrouck 335]

bakje

De borrelnaam *bakje* was in Noord en Zuid wijdverbreid en is dus in een groot aantal woordenboeken en dialectverzamelingen opgetekend. Het woord is in deze betekenis in 1839 voor het eerst gevonden. Al vanaf de 16de eeuw wordt *bak* in het Nederlands gebruikt voor 'drinkbeker, kelk'. In Vlaanderen was het bovendien een 'maat voor eenige natte waren'. Met een *bakske* werd daar $^{1}/_{8}$ liter aangeduid. 'Een bakske genever', verduidelijkt een West-Vlaams dialectwoordenboek in 1873, 'is een dubbele dreupel. Er gaan vier bakskens in eene pinte, en twee maatjes in een bakske.'

In 1881 werd *bak* in Gent als borrelnaam gesignaleerd, in 1908 sprak men in Oost-Vlaanderen van een *bakske pakken, knippen* of *inslaan*. Men zei ook *iemand een baksken brengen* voor 'op iemands welzijn drinken'. Een zuiplap werd in Vlaanderen wel een *bakbeest* genoemd – een verslinder van vele bakjes. Onder Wageningse studenten is onlangs de borrelnaam *wit bakkie* gehoord.

[Bo 73; Collen 1979:6; Liev.-Coopm. 124, 127; Mullebrouck 335; Ntg 38:40; NZ 4:100; Stoett 1:55; Teirlinck 1908:94; WNT II[1] 871]

batse hond

'In Gelderland is niet onbekend *een batschen hond* als grappige naam voor een bitteren borrel', schreef het WNT in 1895. Datzelfde jaar schreef de Zeeuwse letterkundige P.H. van Moerkerken (1877-1951) in een taalkundig tijdschrift: 'Ik herinner me dat ik, lang geleden, iemand van een stevig glas *bitter* hoorde zeggen: "Dat is een batsche hond."' Vooral in de noordoostelijke dialecten werd *bats* voorheen gebruikt voor 'trots, brutaal' en dergelijke.

Het was vroeger niet ongewoon drank, dronkenschap of de roes voor te stellen als een dier of een demonisch wezen. In Nederland zei men in het begin van de 19de eeuw van een dronkaard: 'Hij heeft de hondenziekte'. In Vlaanderen zei men: 'Hij is van stokers of brouwers hond gebeten'. Bejaarde wijn werd wel *oude*

hond of *kelderhond* genoemd, en bier *Delftse hond*. Dit verschijnsel komt ook in andere talen voor. Zo noemen Spanjaarden de roes onder meer *perra* of *chucha* 'teef'; de Fransen noemen hun eau-de-vietje ook wel *du chien* of *du sacré chien*. De Engelsen kennen *dog* voor 'fles sterke drank' en de uitdrukking *as drunk as a dog* voor 'zeer dronken'.

Vergelijk **bitter** en **marteko**.

[Joos 1887:121; TNTL 12:140, 251, & 14:292, & 53:83-84; WNT II[1] 1074, & WNT VI 900]

baviaan

In de eerste helft van deze eeuw gehoord in Gent, voor 'dubbele borrel'. De naam is bij wijze van grap ontstaan uit een oudere borrelnaam, te weten **marteko**. *Marteko* of *martiko* was in Vlaanderen voorheen de gangbare term voor 'jong aapje'. Sinds 1881 werd dit woord in Gent echter ook gebruikt voor '(kleine) borrel'. De baviaan is een grote aap. Vandaar de overgang naar grote of 'dubbele borrel'.

Vergelijk **aap**.

[Liev.-Coopm. 136]

beetje

Een van de vele borrelnamen die benadrukken dat de genoten versnapering nauwelijks kwaad kan, omdat het maar zo'n verdomd kleine hoeveelheid is. Na een *beetje* kon men nog makkelijk een **druppel** hebben, en vervolgens bijvoorbeeld een **kleinigheid** of een **slokje**. *Beetje* staat sinds 1898 in de Grote Van Dale voor 'glaasje jenever'. In Gent en omstreken noemt men een glas jenever tegenwoordig wel een *beetje van de vuile fles*. In Friesland spreken ze van een *bytske*.

[PJM 55; WFT 2:322]

bekkie

Ingezonden door iemand uit Delft, die schrijft: 'Mijn schoonvader bewaarde de jenever in de gangkast en wij verdachten hem er soms van stiekem een borreltje te pakken. Als hij echter in het "openbaar" dronk, noemde hij dat een *bekkie*.' De naam zal verband houden met het 'in de bek' nemen van het borreltje. Van een dronken iemand zei men wel: *hij heeft de bek in het nat*.

bel

In 1839 voor het eerst gevonden, in een pamflet van de gezamenlijke Schiedamse jeneverstokers. De oorspronkelijke betekenis was 'groot glas, bepaaldelijk met sterken drank gevuld'. Het WNT brengt *bel* zowel in verband met het Engelse *bowl* 'kom', als met 'luchtbel'. Dat laatste vindt het Woordenboek minder waarschijnlijk, omdat *bel* nooit zonder nadere bepaling voor 'borrel' of 'slokje' zou zijn gebruikt. Men zegt altijd *een bel jenever*, aldus het WNT in 1898. Maar in het pamflet uit 1839 wordt *bel* juist wél zonder nadere bepaling voor 'borrel' gebruikt. Hoe het ook zij, een groot glas wordt nog altijd een *bel* genoemd. Die kan met jenever gevuld zijn, maar men spreekt ook van een bel cognac of whisky.

Vergelijk **bom**.

[Bolhuis 15; Herroem 1; Nw. Ned. Taalmag. 3:223; Schuermans 727; WNT II[1] 1657]

bessen

Zie bij **glaasje**.

bewijsje

Omstreeks 1955 in Amsterdam gehoord voor een 'klein borreltje, halfje'. Simon Carmiggelt gebruikte deze borrelnaam in zijn boek *Vliegen vangen*:

'Zal ik u nog eens vol doen?', vroeg mijn vriend.

'Nou, een halfje dan', zei de man. 'Een bewijsje. Zo noemen ze dat in de kleine kroegjes. Een bewijsje.'

Hij lachte zó innig, dat zijn snor helemaal van vorm veranderde.

De borrelnaam gaat waarschijnlijk terug op een inmiddels verouderde betekenis van *bewijsje*, namelijk 'zeer kleine hoeveelheid'.

Vergelijk **halfje**.

bezaansschootaan

In de tweede helft van de 19de eeuw in Amsterdam gevonden voor 'borrel'. De *bezaansschoot* is een touw waarmee het achterzeil op een schip werd vastgezet. Bij de koopvaardij riep men vroeger *bezaanschoot aan!* als de matrozen op het achterschip een **oorlam** konden halen. Ze kwamen daar anders alleen om de bezaansschoot aan te halen. In de Groningse schipperstaal was *de bezaanschoot aanhalen* omstreeks 1929 een gangbare uitdrukking voor 'een borrel halen'. Men zei ook *het is schoot aan!* Een

spreekwoordenverzameling uit 1874 vermeldt de zegswijzen en uitdrukkingen *het valt mee, zei de dronken schipper, en hij viel met den bezaanmast over boord*; *hij haalt den bezaanschoot aan* en *hij ziet eene fok voor een bezaanmast aan* (de laatste voor 'hij is zeer dronken').

Vergelijk **schootaan**.

[Coster 106; Drank 9; Graaf; Herroem 14, 60; Ter Laan 1929:83, 884; Mag. Ned. Taalk. 1:35; NZ 27:300; Stoett 1:4; WNT VII[1] 872; Wschat 77]

bibertje

In de vorm *biberken* in 1836 door J.H. Hoeufft in Breda opgetekend voor een 'slokje drank'. Hoeufft, indertijd een vermaard dichter en letterkundige, stelde een standaardwerk samen over het dialect van Breda. Hij geeft als voorbeeldzin: 'Hij neemt dagelijks wel een biberken, doch is daarom niet aan den drank.' *Biberken* gaat terug op het Latijnse *bibere* 'drinken'. Van hetzelfde Latijnse woord zijn afgeleid *bibaceren* voor 'onder boertige gesprekken veel drinken', het Franse *biberonneur*, *biberon* voor een mannelijke en *biberonneuse*, *biberonne* voor een vrouwelijk dronkelap, en *biberonner* 'zuipen'. Het Duits kent *bibern*, *biberln* voor 'drinken', het Engels *bibber* voor 'dronkaard'.

[Hoeufft 64; Wschat 77]

bijtertje

In de eerste helft van deze eeuw gehoord in Gent, in de vorm *bijterke*. Behalve voor 'borreltje' werd *bijterke* daar gebruikt voor 'kleine tand'. Waarschijnlijk dacht men aan een borreltje om je tanden in te zetten. Het Amerikaans-Engels kent het vergelijkbare *nipper*. *To bite into the brute* werd omstreeks 1927 in de Verenigde Staten gebruikt voor 'expres dronken worden'. *Brute* staat hier voor 'sterke drank'.

[Liev.-Coopm. 184]

billenbijter

Net als het vorige trefwoord in de eerste helft van deze eeuw in Gent gesignaleerd voor 'borrel'. Ook recentelijk is deze borrelnaam daar nog aangetroffen. De uitdrukking *in de bil bijten* werd vroeger in Gent gebruikt voor iets dat in iemands zak brandde. Zo zei men *de appel bijt in de bil*. Mogelijk was *billenbijter* oorspronkelijk een borrel uit een zakflacon. Men zou de naam ook kunnen interpreteren als 'borrel waar iemand hevig naar ver-

langt'. *Billenbijter* werd in Gent tevens gebruikt voor 'fooi, drinkgeld'. In Nederland zei men rond de eeuwwisseling van een dronkaard *hij zal nog op de kont bijten.*

[Liev.-Coopm. 185, 335; Mullebrouck 335; Nav. 47:63; Schuermans Bijv. 37]

binnenbezem

Onlangs gehoord in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant. Het gaat hier om een borrel die als een stevige, harige bezem de keel, de maag en de darmen schoonschrobt. Ditzelfde naamgevingsmotief komt terug bij **schrobber**. Zie ook **keelkrabbertje**.

binnenkomertje

Eerste borrel in een café. Aan het eind van de jaren vijftig gehoord in Amsterdam, in het Bargoens. Ook gesignaleerd onder zwervers in Rotterdam. Een Bargoens woordenboek geeft als voorbeeldzin: 'Misschien hangt er wel een piepeltje aan de kist die het vingertje rond laat gaan. Ik heb alleen maar poen voor 'n binnenkomertje.' Een drankwoordenboek kent het tevens in de betekenis 'door reeds aanwezig persoon [in een café] aangeboden consumptie'. *Binnenkomertje* staat sinds 1976 in de Grote Van Dale.

Vergelijk **inkommertje**.

[Endt 16; Reeuwijk 14]

bitter, bittertje

Bitter is een gekleurde, gedestilleerde drank met een bepaald suikergehalte en een alcoholpercentage van ten minste dertig procent. Er bestaan internationaal talloze soorten bitter die op basis van verschillende grondstoffen worden gemaakt. In Nederland genieten vooral Beerenburg of berenburger, Boonekamp, Els, Keizerbitter, Oranjebitter, Tip van Bootz en Underberg bekendheid. Deze merknamen leverden allerlei borrelnamen op die hier verder niet apart zijn behandeld, omdat ze niet overtuigend als soortnaam voorkomen, zoals *BB-tje* en *burgje* voor 'Beerenburg', *bergje* en *undertje* voor 'Underberg', *Bonekampje* en *linkie boonekamp*. De recepten worden – zoals zo vaak bij dit soort producten – angstvallig geheim gehouden, maar ze bevatten bijna allemaal bladeren, kruiden, schillen, schors, vruchten en wortels. Zoals de naam al aangeeft smaken ze bitter.

In de volksmond wordt *bittertje* niet alleen voor deze elixers zelf

gebruikt, maar ook voor een borreltje met een paar druppels van zo'n drankje. Het woord is in deze betekenis aan het eind van de 18de eeuw voor het eerst gevonden. Men sprak van *bittere borrel*, *bittere bom* of kortweg van *bitter*, *bittere* of *bittertje*. A. Fokke Simonsz. schreef in 1792 'ik heb klaar en bitter, dat is vaderlandsche drank'.

De borrelnaam is ook bij talloze andere schrijvers te vinden. Zo schreef Justus van Maurik in 1881 in *Van allerlei slag*:

> Gewoonlijk [...] kwam een soortement heer zijn glaasje Boonekamp drinken. [...] Die vroeg altijd: 'Niet te sterk, Kobus.' En als hij 't glaasje had, beet hij er dadelijk den kop af, zooals hij 't noemde, en zette acht van de tien keeren een vies gezicht, terwijl hij zei: 'Nou heb je 't al te slap gemaakt, Kobus; doe me nog een snippertje bitter er bij.' En als ik er dan nog een goeien scheut Boonekamp in had gedaan, trok hij weer een vies gezicht en zei: 'Veel te sterk, Kobus! Foei, dat brandt!' Vat je 'm, meneer! dan wou hij er weer een tikje klare in hebben.

En in 1884 in schreef Van Maurik in *Burgerluidjes*:

> Heb je hoofdpijn, een sterk bittertje; en heb je geen eetlust dan twee. Voel je je heelemaal onlekker, dan 's avonds een stijven grog en naar bed. Ziedaar! dat is naar mijne meening een kort begrip van de geneeskunde.

De tijd voor het eten werd *bitteruur* genoemd, drinken *bitteren*, men schonk uit de *bitterfles* of het *bitterkarafje* en dronk uit het *bitterglaasje*. En werden talloze soorten *bitter* onderscheiden, zoals *alsembitter*, *citroenbitter*, *maagbitter*, *miemelbitter*, *morgenbitter*, *pomeransbitter* enzovoort. Een glaasje 'licht bitter' werd door soldaten in de 19de eeuw *dun gesneden* genoemd (vergelijk **dun**). *Bitter* was veelal bruin van kleur, wat de volksnaam **bruine** opleverde. Omdat die kleur blijkbaar aan rookvlees deed denken, noemde de soldaat zijn glas bitter in de 19de eeuw ook wel *een boterham met rookvlees* (zie **glazen boterham**).

Bij recent dialectonderzoek werd de borrelnaam *bitter* vaak genoemd in de Achterhoek, Drente, Groningen, Limburg en Noord-Brabant, maar ook elders is hij zeker bekend.

Vergelijk **batse hond**, **coccejaans bittertje**, **lombokker** en **pait**.

[Andreae 154-165; Kocks 127; Nijm.vr. 80; PJM 35; Schaars 412; Schuermans Bijv. 38; WFT 2:3323; WNT 11^2 2751]

blaag

Zie bij **jonge**.

blaasjesnat

Omstreeks 1890 opgetekend in de Achterhoek, in de vorm *bläöskesnat*. *Blaasjesnat* was jenever die in een varkensblaas over de Duitse grens was gesmokkeld. Dit werkje werd indertijd meestal opgeknapt door 'flinke boerenmeiden', zoals het ergens heet. Zij verstopten de met **foezel** – goedkope Duitse jenever – gevulde blazen onder hun kleding, in de hoop dat de douane daar niet zou kijken.

Omstreeks 1900 was er een levendige smokkelhandel tussen Achter-Zieuwent, een buurtschap nabij Lichtenvoorde, en Bocholt in Duitsland. De boeren zongen toen, vrij vertaald:

Meike, Meike doe het niet
Als het u niet goed gaat
Meike heeft het zo vaak gedaan
't is haar altijd goed vergaan.

Aan het begin van deze eeuw werd er veel Schiedamse jenever naar België gesmokkeld. In Baarle-Hertog noemde men deze jenever *smokkelklompje*, waarschijnlijk omdat de jenever in holle klompen werd vervoerd.

[Schaars 411]

blanke

Onlangs gehoord te Emmer-Compascuum in Zuidoost-Drente, in de vorm *blaanke*. Een Drents dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin 'geef mie mor een blaanke'. Het woord is ook gesignaleerd in de Achterhoek, in Noord-Brabant en in Apeldoorn. Men spreekt kortweg van een *blanke*, of voluit van een *blanke borrel*. Het gaat hier om jonge jenever, die 'blanker' is dan oude of belegen jenever, dan wel om jonge jenever zonder suiker. Een van de vele Engelse benamingen voor jenever is *white*. De ogenschijnlijk verwante Duitse benamingen *Helles* 'lichte' en *Weiße* 'witte' slaan niet op jenever maar op respectievelijk pils en witbier. Het Franse *blanche* 'witte' betekent wél 'cognac, jenever, brandewijn'.

Vergelijk **klare**.

[Kocks 129; Schaars 411]

blauwe, blauwertje

Het ligt voor de hand de borrelnaam *blauwe* – die aan het eind van de 19de eeuw is gesignaleerd – in verband te brengen met *de blauwe knoop*, het onderscheidingsteken van de drankbestrijders. De borrelnaam zou dan kunnen worden opgevat als geu-

zennaam. Maar historisch gezien maakt deze verklaring geen schijn van kans. De drankbestrijders werden namelijk pas halverwege de 19de eeuw actief, terwijl *blauwe* al in het midden van de 16de eeuw werd gebruikt voor 'dronken', waarschijnlijk naar de blauwachtige gelaatskleur van iemand die straalbezopen is. Men zei *hij is blauw* voor 'hij is dronken' en *zo blauw als een lei* voor 'zeer dronken'.

De borrelnaam *blauwe* werd aan het eind van de 19de eeuw vooral in Vlaanderen gehoord, net als *blauwertje*, een benaming die toen in West-Vlaanderen voorkwam. Dit was nog voor de tijd dat de meest verpauperde zwervers zich aan spiritus vergrepen – in het Bargoens *blauw* of *blauwsel* genoemd – dus ook daar hebben deze borrelnamen niets mee te maken. In de Engelse volkstaal wordt slechte jenever wel *blue ruin* 'blauw verderf' of *blue stone* 'zwavelzuur' genoemd. Twee eeuwen geleden waren in Engeland voor gin ook de benamingen *blue tape* en *blue ribbon* 'blauw lint' in zwang. In het Frans is de term *bleu(e)* 'blauwe' op drankgebied voorbehouden aan slechte wijn – die blauwige vlekken achterlaat op het tafelkleed – en absint.

[Collen 1979:6, 8, & 1990:5; Endt 17; Herroem 61; Nav. 3:286; Staelens 75; WNT 11^2 2797]

bleekneusje

Door de Nederlandse radio- en televisiepresentator Peter Knegjens (1916-1996) verzonnen voor 'borreltje'. Vooral in de jaren zeventig was Knegjens bekend om z'n kleurrijke taalgebruik en de snelheid waarmee hij sprak. In 1974 was hij even presentator van de Wie-kent-kwis, maar de AVRO-leiding vond hem ongepast en verving hem door Fred Oster. Knegjens bleef echter een bekende Nederlander, die talloze radio- en tv-uitzendingen opsierde met zijn vindingrijke formuleringen. Daarnaast leidde hij talloze biertapwedstrijden en longdrinkkampioenschappen. Hij staat te boek als de bedenker of verbreider van onder meer *goudgele rakker, aju paraplu, grote klasse, een ernstig geval van helaas, dat ziet er gezond uit* en *hapgraag*. *Hapgraag* verkocht hij voor duizend gulden aan bierbrouwer Grolsch. *Bleekneusje* behoort tot zijn minder bekende creaties. Hij noemde een borrel ook graag **schiedammer**. Die borrelnaam dateert van ver vóór zijn tijd.

Vergelijk **neuswarmer**.

[Gelder 21-22; Parool 11.12.1996]

blinkertje

Onlangs gehoord in Noord-Brabant, in de vorm *blinkerke*. Waarschijnlijk verwijst de naam naar het uiterlijk van het borreltje, dat bij voorkeur koud en 'blinkend' wordt gedronken, zoals ook de Amsterdamse volksdichter J.P. Heije ooit opmerkte:

Het glas is fijn, de rand is zacht,
Maar 't vocht brengt dóod, aan wie het drinken!
Zeg, hebt ge dàt wel ooit gedacht
Als gij 't jeneverglas ziet blinken?

Een andere mogelijkheid is dat de borrelnaam *blinkertje* is ontstaan uit het Bargoense *blinkert* 'glas'.

bloempap

In 1996 voor het eerst gevonden, in een lijst 'van steeds minder voorkomende woorden in het dialect van Giessendam en Neder-Hardinxveld', in de vorm *blommepap*. Onder *bloempap* verstond men vroeger 'pap met bloem en zoetemelk of karnemelk bereid'. De borrelnaam zal uit deze betekenis zijn ontstaan. Uit de voorbeeldzinnen blijkt dat men dit borreltje in Giessendam en Neder-Hardinxveld nog wel eens met stroop dronk, en voor het naar bed gaan.

Vergelijk **klungelolie**.

[Leeuwerk 15; WNT II[2] 2902]

bobijntje

Een *bobijntje* is eigenlijk een 'garen-' of 'spinklosje'. Maar in 1900 werd dit woord in Oost-Vlaanderen ook gebruikt voor 'druppel, borrel', mogelijk naar de klosvorm van het glaasje. Kort daarna dook deze borrelnaam in Antwerpen op en onlangs is hij nog in Gent en Amsterdam gesignaleerd. De populariteit van deze borrelnaam hangt samen met het volgende straatliedje:

Och Mietje Pijpekop
Geef mij een bobijntje.
Liever een groot of een kleintje,
Als er maar jenever in is.

Dit straatliedje leidde ook tot de borrelnaam **pijpenkop**.

[Joos 1900:127; Liev.-Coopm. 208; Mullebrouck 335; Teirlinck 1908:188]

boevenverklikker

Menigeen gaat na een paar glaasjes makkelijker praten. Voor boeven brengt dat het gevaar mee dat zij zichzelf of een ander verlinken. Dit leidde tot de borrelnaam *boevenverklikker* – een woord dat in 1899 in Den Haag is opgetekend. Een groot kenner van de Amsterdamse onderwereld, Paul Wilking, alias Pistolen Paultje, beschreef het verschijnsel van de dronken, praatgrage boef in 1968 in *De roerige wereld van Pistolen Paul*, overigens zonder de borrelnaam *boevenverklikker* te noemen:

> De kroeg is een groot hulpmiddel voor justitie. Een kraker met veel poen in z'n zak krijgt dorst, iemand die veel dorst heeft wordt lazerus en iemand die lazerus is krijgt last van een wandelende tong. Een misdadiger die alcoholist is – en er zijn er nogal wat van dat slag – gaat onherroepelijk de kast in.

In Vlaanderen is deze borrelnaam aangetroffen als *bovenverklikker*.

Vergelijk **babbelwater**.

[Canter 80; Mullebrouck 335; Stoett 2:83; Zaal 91]

bok

Aan het begin van deze eeuw op het Groningse Hogeland gebruikt voor 'borrel'. Een dialectwoordenboek gaf in 1929 als voorbeeldzin *'n bok mit smoren* voor 'een borrel meedrinken'. Deze borrelnaam lijkt te zijn ontstaan uit de oudere uitdrukking *de bok aan 't touw hebben* voor 'dronken zijn'. Deze zegswijze was niet alleen in Groningen bekend, maar ook in Friesland, Noord-Holland en Zeeland. In Friesland zongen de kinderen, als ze iemand dronken over straat zagen lopen, aan het eind van de 19de eeuw:

> Hij het 'n bok an 't touw!
> Hij het 't biet! [Hij heeft het te pakken!]

Het WNT geeft als verklaring voor dit spreekwoord: 'een over den weg zwaaiende dronkaard doet denken aan iemand die een koppigen bok onder vele bokkesprongen moet voortleiden'. De borrelnaam *bok* was halverwege deze eeuw nog in Groningen bekend. Het Amerikaans-Engels kent het enigszins verwante *drunk as a goat*.

[Herroem 61; Ter Laan 1929:109; Nav. 3:285; Ntg 12:147; Pannekeet 1971:33; Stoett 2:92; WNT III[1] 257; Wschat 91]

boldootje

Alleen gevonden in een studie uit 1906 over het 'Hollands' in Nederlands-Indië. 'Onze koloniaal [...] zal allicht zijn "gagement" versnoepen aan Boldootjes en muskietenvestjes, aan "kringetjes" of "Jan Doedel"', zo heet het daar. Waarschijnlijk werd *boldootje* gebruikt voor een bepaalde, geurige of belegen jenever. Het verwijst naar het bekende reukwater dat omstreeks 1844 was uitgevonden door de Amsterdamse apotheker J.C. Boldoot. Bij de Nederlandse marine werd 'sterk ruikende jenever' omstreeks 1975 **eau de cologne** genoemd.

[Prick van Wely 104]

bolle meniscus

Omstreeks 1975 gebruikt door medische studenten in Utrecht. 'Het was een kunst', schreef een informant, 'om de schenker te verleiden tot een bepaald natuurkundig fenomeen, namelijk dat er meer jenever werd geschonken dan er in het glas kan. Dankzij de oppervlaktespanning ontstond er boven de glasrand een heuveltje met jenever, zonder te overstromen: de *bolle meniscus*.' Er bestaan veel namen voor een borrel met een kop erop. Zie voor een opsomming bij **over-het-IJ-kijkertje**.

bols

Halverwege deze eeuw was jenever van de Erven Lucas Bols in Nederland en Vlaanderen zo populair, dat *bols* als soortnaam werd gebruikt. Zo vertelde de bekende jeneverproducent Piet Bokma ooit in een vraaggesprek:

> Na de oorlog kwamen er veel mensen uit Indië terug. Ik zat eens in Den Haag met mijn vader op een terrasje toen we een van de repatrianten 'een bolsje van Bokma' hoorden bestellen. Kennelijk was de eerste naam een soortnaam geworden.

Een voormalige slijter meldde dat hem regelmatig was gevraagd naar 'een fles bols van Hartevelt' – de naam van een concurrerende destillateur. In de literatuur zijn woorden als *bolsridders* voor 'zuipschuiten' en *ont-bolsteren* voor 'ontnuchteren' te vinden.

De geschiedenis van de firma Erven Lucas Bols is een stuk minder duidelijk dan het bedrijf graag doet voorkomen. Zo staat op tal van plaatsen dat het bedrijf in 1575 door Lucas Bols is opgericht. Maar in historische bronnen wordt Bols pas in 1634 voor het eerst genoemd. Het gaat dan bovendien om Pieter Jacobszoon Bols, van Lucas is geen sprake. Pas in de tweede helft van

de 18de eeuw werd het bedrijf door een Lucas Bols geleid, een man die op menig etiket wordt afgebeeld met een kalotje, een sikje en een Spaanse kraag. Hoe hij er in het echt uitzag, is niet bekend: het portret is pas veel later gemaakt en berust op fantasie. De directie van Bols had indertijd een voorkeur voor die Spaanse kraag, die toen in Nederland helemaal niet werd gedragen.

Bols maakte aanvankelijk likeuren. Jenever werd pas aan het eind van de 18de eeuw in het assortiment opgenomen. Eerder distantieerde Bols zich juist van deze volksdrank.

De jenever van Bols is in vele liedjes en gedichten bezongen. In Nederlands-Indië – waar men overigens van *bolles* sprak – zongen de soldaten:

Orang tjina makan bami,
orang djawa makan bras
orang blanda makan roti,
minoem bolles banjak bras.

Dit is:

Chinezen eten bami
Javanen eten nasi
Hollanders eten brood
en drinken heel veel bols.

En in het bekende *Jeneverlied* klinkt het:

En als wij naar de hemel gaan
Jenevertje, jenevertje
En als wij naar de hemel gaan, jenevertje gaat mee
O, heerlijke dromen van Lucas Bols en zonen
O, heerlijke dromen van bier en brandewijn.

De Rotterdamse dichter Willem van Iependaal, tot slot, vereeuwigde Bols in 1937 in een gedicht getiteld *De remplaçant*:

Nu ligt de dolverliefde man,
Die Loesje niet kon velen,
Des nachts in godverlatenheid
De buik... van Bols te strelen.

In Noord-Brabant is onlangs nog de vorm *bolske* opgetekend. Vergelijk **vlekje**.

[Verstraaten 1995:109; Wennekes 82-102]

bom

In 1839 voor het eerst gevonden, in de verbinding *een bom bitter*. Het woord werd aanvankelijk vooral door studenten gebruikt en is in het begin van de 19de eeuw in die kringen opgetekend in

Leiden en Utrecht. Een *bom* is eigenlijk een 'groot glas sterke drank'. Het is verwant met het Oost-Friese *bumme* 'grote blikken drinkkan' en het Engelse *bumper* 'volle beker'. In de tweede helft van de 19de eeuw is *bom* ook in Groningen gesignaleerd (voor 'groot glas jenever of brandewijn') en in Vlaanderen. Daar zei men *te veel naar de bom* of het *bommegat kijken* voor 'tot de drank genegen of dronken zijn'. In Nederland zei men van een dronkeman *hij zet er een goede bom in* of *hij heeft een bom in 't lijf*. Onlangs is deze borrelnaam nog gehoord in Hasselt.

Vergelijk **bel** en **bitter**.

[Herroem 1; Molema 49; Schuermans 68; Staelens 81; Stoett 1:141; WNT III[1] 322-323; Wschat 92]

boonschoofje

Aan het begin van deze eeuw op Goeree en Overflakkee gehoord voor 'borrel'. Een *schoof* is een samengebonden hoeveelheid halmen of andere gemaaide gewassen. Onder *bonen* verstonden de landbouwers indertijd *paardenbonen*. Paarden kregen een boonschoofje als lekkernij. Vervolgens werd *boonschoofje* in het dialect van Goeree en Overflakkee gebruikt voor 'lekkernij, traktatie' en daarna voor 'borrel'. Toen deze borrelnaam in 1955 werd opgenomen in het dialectwoordenboek van deze streek, kreeg hij als etiket 'verouderd'. Van een dronken iemand zegt men *hij is in de bonen*. Op Goeree en Overflakkee zegt men ook *hij is oorlogskeesje* – een uitdrukking die, ook wat betreft beeldspraak, nergens anders is aangetroffen.

[Landheer 159; Nav. 3:285; Ntg 13:139]

boordevolletje

Een glas jenever dat tot de rand toe gevuld is. De naam komt al in het eerste decennium van de 18de eeuw voor. J. Le Francq van Berkhey gebruikte het woord in 1798 in een gedicht dat is opgenomen in *Jock en ernstige Akademische Vertellingen mijner jeugd*:

Als er dan is rond geklonken
En 't Wijntje wat bezonken
Wijl het spraakwater raakt in 't bolletje
Schenk dan nog eens een boorde volletje.

Deze borrelnaam wordt nog steeds gebruikt, zo melden informanten uit Nederland en Vlaanderen.

Vergelijk **over-het-IJ-kijkertje**.

[Mullebrouck 335; WNT III[1] 475; Zaal 91]

borrel

In een boek waarin ruim 76.000 woorden zijn gewijd aan de volksnamen voor borrel, mag het woord *borrel* zelf natuurlijk niet ontbreken. Bij geen van de wijdverbreide borrelnamen worden alle dialectvormen en -schrijfwijzen gegeven, maar voor *borrel* maken we een uitzondering. Gevonden zijn:

baurelletje, boarrel, boddel,
bolletje, bolltje, boltjen,
borlie, börrel, borrelie,
börrelke,
borrelsje, borreltien,
borreltsje, bûl, bûlch, bûle,
bûltsje, buol, buorrel,
burrel, burreltsje,
burreltsy.

En dan hebben we natuurlijk lang niet *alle* dialectwoordenboeken van Noord en Zuid in handen gehad, dus er zullen nog wel een aantal regels aan dit gedicht zijn toe te voegen.

Het woord *borrel* is in 1685 voor het eerst gevonden, in een blijspel getiteld *Het Huwelyk sluyten* van de Amsterdamse arts Pieter Bernagie. Daar heet het: 'Nou wou ik de borrel wel eens hebben. De droes! dat de fles niet en breekt! Avous toekomende Bruydje; 't is van de beste jampu.

Op uithangborden van herbergen waren in 1693 teksten te lezen als: 'Hier tapt men Borrel, uyt den treuren' en 'Hier gaat den Borrel, dag en nagt.' Ook de herbergnamen 'In de Borrefles' en 'In de Borrel-kan' kwamen toen voor.

Het woord *borrel* gaat terug op het Middelnederlandse *borre* of *borne* dat 'bron(water), fontein, drinkwater' betekent. *Borrel* betekende zoveel als 'kleine dronk'. Ook het werkwoord *borrelen* 'door opstijgende damp- of gasbellen in beweging zijn' is zeker van invloed geweest.

Het hoeft geen betoog dat er in de Nederlandstalige literatuur wel een paar boeken en gedichten te vinden zijn waarin *borrel* of *borreltje* voorkomen. We komen het daar tegen met bijvoeglijke naamwoorden als *bittere, flinke,* **gereformeerde**, *redelijke, roomse* (zie bij **rooms halfje**), **stevige** en **stijve**, en met allerlei prijsaanduidingen, zoals *vijf cents borrel* enzovoort. Soms komt *borrel* voor met een nadere bepaling van de soort van sterke drank, zoals *een borrel klare. Een borrel drinken* werd ook wel in ruimere zin toegepast op het drinken van andere dranken, zoals wijn.

Niet geheel onverwacht komt het woord ook in veel uitdrukkin-

gen voor. Zo zei men halverwege de 19de eeuw *iemand een bitteren borrel geven* voor 'iemand een duchtige vermaning geven', *voor een borreltje kan men veel gedaan krijgen; men begint met een borrel en eindigt met den buik vol* en *een borrel is overal goed voor.* Van een dode zei men indertijd *hij heeft zijn laatste borreltje binnen.* Ook het bekende *het scheelt een slok op een borrel* dateert uit deze periode, net als de zeispreuken *daar kan een borrel op staan, zei Piet, toen hij twee kroegen voorbij was gegaan, en vóór de derde stond;* en *ja, kapitein! zei de schildwacht, ik mocht ook wel lijden, dat een borrel drie gulden kostte, als hij maar zoo groot was als een schildershuis.* Later zijn onder meer opgetekend *aan de borrel zijn* en *stevig aan de borrel doen* voor 'veel drinken'.

Van de vele samenstellingen met *borrel* noemen wij slechts *borrelsergeant* en *borrelpraat. Borrelsergeant* werd omstreeks 1840 door Leidse studenten gebruikt voor 'koffiehuisbediende'. *Borrelpraat* betekende aanvankelijk, in 1874, 'dronkenmanspraat', maar het werd al snel gebruikt voor 'onzin, wartaal, gewauwel, gebazel'. Niets leverde waarschijnlijk zoveel nieuwe borrelnamen op als borrelpraat.

[Draaijer 40; Gallée 7; Harrebomée 1:82, & lxii, & 2:xliii, & 3:cxv; Herroem 14, 26, 27, 42, 128, 133; Ter Laan 1929:102; Lennep 1856:41; PJM 55; Schaars 414; WNT III' 5, 576-579]

brekebeentje

Toen een toerist uit Amsterdam onlangs in een kroeg op Schiermonnikoog een borrel bestelde, kreeg hij ten antwoord: 'Zo, meneer wenst een *brekebeentje.*' Deze borrelnaam verwijst natuurlijk naar de uitwerking die te veel sterke drank op de benen kan hebben. De Utrechtse landheer mr. Laurens Bake bracht dit in 1682 als volgt onder woorden:

Wie van u allen is niet dul van sterke drank?
Dat uwe beenen 't lyf nauw langer onderschraagen;
Maar tuimelt langs de vloer, vermeesterd van den wyn,
En maakt u zelf gelyk een vuil en gulzig zwyn.

Een en ander komt ook naar voren in de uitdrukkingen *hij doet beentje over* en *hij heeft strooien benen* voor 'hij is dronken', uitdrukkingen die dateren uit de eerste helft van de 19de eeuw. In het Engels werd 'whisky' of 'sterke drank' toen *breaky leg* genoemd. De Franse omgangstaal kent de overeenkomstige borrelnaam *casse-pattes.*

Vergelijk **slingerolie.**

[Almanak 69; Herroem 59]

brom

In de betekenis 'borrel' in 1682 voor het eerst opgetekend. Vooral in Zuid-Nederland was *brom* in de 17de eeuw een gangbaar woord voor 'braspartij, feestmaal, drinkgelag'. Het is afgeleid van *brommen* in de betekenis 'tieren, joelen, brassen'. *Brom* werd ook gebruikt voor 'smulkost, lekkernij'. Dit kon zowel op voedsel als op drank slaan.

Van iemand die dronken was, zei men *hij heeft een brom in, een brom aan* of *een brom op*. In het West-Fries wordt deze uitdrukking nog steeds gehoord.

Omstreeks 1960 stond *brom*, samen met 23 andere borrelnamen, op een servet dat op de tafels lag van het passagiersschip De Grote Beer, een schip dat Nederlandse emigranten naar Australië bracht. Aan de bovenzijde van dit servet stond: 'Er zijn vele namen voor de echte borrel.' Aan de onderzijde: 'Wees gezellig – neem een echte borrel.' De rest van het servet werd in beslag genomen door cartoonachtige tekeningetjes. Bij *brom* staat een beer die een fles jenever achteroverslaat.

[Eysden 83; Nav. 47:58; Pannekeet 1971:38; Stoett 1:28, 141; WNT III[1] 1502-1503; Zaal 91]

bronnetje

Aangedragen door iemand uit Driebergen. 'In 1973, mijn verkeringstijd', schrijft hij, 'kwamen kennissen van mijn schoonouders op de borrel. Hij bestelde een *bronnetje*, waarschijnlijk om te imponeren. Toevallig dronk ik toen zelf Oude Bokma. Op het etiket staat de naam van de destilleerderij zeer groot. De merknaam "De Bron" staat er in kleine letters onder. Ik kon dus zonder verder te vragen met de vierkante fles voor de dag komen.' Niet algemeen.

Vergelijk **slingertje** en **vlekje**.

bronolie

Onlangs gehoord in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant, in de vorm *bromòllie*. *Bronolie* is een verouderd woord voor (ongezuiverde) petroleum. Een kenner van het Oost-Brabantse dialect gaf als toelichting: 'Mij lijkt het verband met "brandstof" bedoeld. De verwijzing kan betrekking hebben op het brandende gevoel in de maag dat bij straffe borrels hoort.' Omstreeks 1937 werd 'jenever' in de dieventaal ook wel **petroleum** genoemd.

Vergelijk **afbijt**.

bruine, bruintje

Omstreeks 1890 gevonden in Amsterdam. Een woordenlijst uit die tijd geeft als voorbeeldzin *haal een bruine* voor 'haal een slokje'. In het Fries is deze borrelnaam nog onlangs aangetroffen als *brúntsje*. Het gaat hier hoogstwaarschijnlijk om jenever met bitter dat daardoor een enigszins bruine kleur krijgt.

Vergelijk **bitter**.

[Graaf]

buikwarmertje

Onlangs gehoord in oostelijk Noord-Brabant, in de vorm *buikwermerke*. Er zijn verschillende borrelnamen die uitdrukking geven aan het verwarmende effect van jenever. Zie voor een opsomming bij **opwarmertje**. Medisch gezien is het gevoel van warmte te verklaren uit het brandende effect dat sterke drank heeft op de slijmvliezen van slokdarm en maag. Aan het eind van de 19de eeuw zei men in Zuid-Afrika van iemand die aangeschoten was, *hij is warm*.

[Mansvelt 38]

C

campertje

Glaasje jenever met een beetje kinabitter, een bepaald geneesmiddel dat werd bereid uit kinabast. Alleen gevonden in een taalkundig tijdschrift uit 1851. Het *campertje* werd vlak voor het eten of tijdens de maaltijd genuttigd. Men was ervan overtuigd dat het de gezondheid bevorderde. Het is genoemd naar de vooraanstaande Leidse arts Petrus Camper (1722-1789), die achtereenvolgens hoogleraar in Franeker, Amsterdam en Groningen was. Camper behoort tot de beroemdste wetenschappers uit zijn tijd. Goethe noemde hem 'ein Meteor von Geist, Wissenschaft, Talent und Tätigkeit'. Camper zal het gebruik van dit drankje hebben gepropageerd. In zijn *Verhandeling over het bestuur van kinderen* raadde hij in ieder geval aan om kinderen dagelijks, na het middagmaal, een kleine hoeveelheid wijn te laten drinken.

[Arch. Ned. Taalk. 3:124; Nav. 5:179; WNT XIV 2303]

catz

Catz is eigenlijk de naam van een bepaald soort kruidenelixer van de firma Catz en Zoon uit Pekela, maar het woord is ook gebruikt als soortnaam voor 'jenever met kruidenelixer'. Het be-

drijf is twintig jaar geleden opgekocht door Bols en het elixer wordt niet meer gemaakt, maar de borrelnaam waart nog steeds rond in enkele Nederlandse dialecten, in verbasterde vormen als *katske* (in het westen van Noord-Brabant) en *ketske* (in de Achterhoek). Daarnaast is het onder andere gevonden als *cats*, *catsie* en *catsje* – alledrie ook wel met een k geschreven – en als *katsku*. Deze laatste vorm is in 1980 opgetekend in Oisterwijk.
De firma Catz werd aan het eind van de 18de eeuw opgericht door Heiman Cohen Catz (1754-1841), een Duitse jood die volgens sommigen zijn moederland was ontvlucht vanwege de pogroms, maar volgens de familieoverlevering om een duel te ontlopen. Aanvankelijk combineerde hij de drankhandel met een drogisterij, later splitsten zijn nazaten het bedrijf op.
Met name in de tweede helft van de 19de eeuw ontwikkelde Catz en Zoon zich zeer voorspoedig. Het elixer won de ene internationale prijs na de andere en op het hoogtepunt had de firma vestigingen in Rotterdam, Amsterdam, Antwerpen, Californië en Batavia. Er verschenen ronkende reclamebiljetten, waarop Catz-elixer werd aangeprezen als 'het zuiverste en gezondste maagbitter ter wereld'. 'Het versterkt de maag, verdunt het slijm, bevordert den eetlust, smaakt bovendien zeer aangenaam, en wordt met goed gevolg bij alle ziekten aangewend, die uit slechte spijsvertering ontstaan.' Driemaal daags een half likeurglaasje Catz-Elixer voor de maaltijd, dat is wat het bedrijf propageerde, en ook op zeereizen was het elixer 'onontbeerlijk'. Voor wie nog twijfelde: het elixer was onderworpen aan 'opzettelijk wetenschappelijk onderzoek' en het was daar 'zeer gunstig' uit naar voren gekomen.
Het publiek wilde wel en net als bij **angst** werd er op den duur onderscheid gemaakt tussen *jonge*, *oude* en *lichte Catz*, al naar gelang de concentratie elixer en de combinatie met oude of jonge jenever.
Het *catsje* is in onze literatuur opmerkelijk vaak bezongen. Speenhoff gebruikte de borrelnaam in 1918 in een liedje getiteld 'De stille zwabber':

Dan trekt-ie naar z'n bittertafel
En slokt z'n eerste borrel op;
Dan komt de trek naar 'n sigaretje,
Naar zoute bollen of 'n peer,
En bij z'n vijfde ouwe-katsje
Is-die de stille zwabber weer.

Kees Stip schreef in 1943 in *Dieuwertje Diekema*:

Dieuwertje schonk hem twintig Catsjes,
de schipper dronk ze allemaal op
en toen hij er dertig had gedronken
zag hij Dieuwertje op haar kop.

En Willem van Iependaal schreef in een gedicht over de bevrijding:

Tientjes die geen stuiver houen,
Zwarte catzies bij de vleet!
Zware jongens! Ouwe knullen!
Hoki Poki in de keet!!

Met *zwarte catzies* zal hier 'op de zwarte markt gekochte Catz' zijn bedoeld. Carmiggelt had het in 1965 over *lichte cats* en hoewel er nog vele andere bewijsplaatsen te geven zouden zijn, heeft het woord opmerkelijk genoeg geen van de grote Nederlandse woordenboeken gehaald.

[Hoekstra 14; Nijm.vr. 80; Schaars 412]

ceebeetje

Zie bij **citroentje**.

champagne-militair

In 1874 voor het eerst opgetekend, door de spreekwoordenverzamelaar P.J. Harrebomée. De Nederlandse militair had het in de 19de eeuw absoluut niet breed en daarom was jenever zijn champagne. Harrebomée omschrijft *champagne-militair* als de 'bittere borrel van den militair'. Soldaten behoorden overigens tot de grootste afnemers van jenever. In het Frans is deze borrelnaam niet aangetroffen. Vergelijkbare borrelnamen zijn **likeur de canaille**, **metserscognac**, **poor man's Scotch** en **sampampel**.

[Herroem 2]

champetter

Zie **sjampetter**.

chasse-café

Aan het begin van deze eeuw in Gent gebruikt voor een borrel die na de koffie werd gedronken. De naam betekent zoveel als 'wat de koffie verjaagt'. Het gaat hier om een variant van het bekendere **pousse-café**. Volgens een dialectwoordenboek gaat het om een typisch Gents woord. Elders is deze borrelnaam dan ook niet aangetroffen, ook niet in het Frans. De Fransen noemen

een borreltje wel *chasse-brouillard* 'mistverjager'. 'Slechte wijn' wordt in Frankrijk soms *chasse-cousin* genoemd, 'neefverjager'.
[Liev.-Coopm. 268]

citroentje

In 1898 voor het eerst gevonden, in de Grote Van Dale, voor een 'glaasje op citroenschillen getrokken brandewijn'. Later is het ook gebruikt voor 'citroenjenever'. Het woord is in 1968 gesignaleerd in Groningen, in 1982 in Oost-Zeeuwsch-Vlaanderen en onlangs nog in Drente. Men spreekt ook van een *glaasje citroen*. Citroenbrandewijn wordt ook afgekort tot CB of aangeduid als *ceebeetje*. Die laatste twee namen komen in Nederland nog volop voor.
Vergelijk **piel van de pot** en **schilletje**.
[Kocks 180; PJM 35; WNT III[2] 2049]

coccejaans bittertje

In 1914 voor het eerst opgetekend, in de Grote Van Dale, als schertsende benaming voor 'jenever met stroop'. Het borreltje heet zo naar de gereformeerde theoloog Johannes Coccejus (1603-1669), waarschijnlijk omdat jenever in sommige kringen als een typisch gereformeerd drankje werd beschouwd (vergelijk **gereformeerde**). Coccejus kwam uit Duitsland, werd hoogleraar in Leiden en Franeker, en bepleitte een meer vrijzinnige richting in de gereformeerde staatskerk. Daar werd hij fel over aangevallen. Een informant uit Turnhout in de provincie Antwerpen meldde de benaming *coccejaans bittertje* nog altijd te gebruiken.
Vergelijk **bitter**, **heilige** en **klungelolie**.

commiezenzweet

Zie bij **gendarm**.

commissarisje

Alleen aangetroffen in een boekje met marinejargon. Omstreeks 1980 werd *commissarisje* bij de Nederlandse marine gebruikt voor een glaasje jonge jenever met Berenburg. Dit drankje stond ook bekend als **koetsiertje**. De herkomst van *commissarisje* is niet bekend. Een verband met het verouderde Parijse argotwoord *commissaire* 'kruik, pint', is onwaarschijnlijk.
[Harmsen 29]

couragewater

Een glaasje sterke drank om zich moed – *courage* in het Frans – in te drinken. Hetzelfde dus als **lefwater** of *glaasje van assurantie* (zie bij **glaasje**). Men sprak tevens van *couragepap*. Dit laatste woord is aangetroffen in een blijspel uit 1709, de *De Gewaande Weuwenaar*:

Gy moet weeten, dat Willem zomtijds is beschonken,
En altemet wat veel couragie-pap heeft gedronken.

Couragewater staat sinds 1914 in de Grote Van Dale. In Vlaanderen wordt het onder studenten nog steeds gebruikt. Ook in het Duits wordt *Courage* gebruikt voor 'sterke drank'. Daarnaast kent het Duits *Mutwasser* 'moedwater' en *Mutspritze* 'moedprik, -injectie'. Het Amerikaans-Engels kent *courage* voor 'sterke drank'. De Engelsen spreken, sinds het begin van de 19de eeuw, van *Dutch courage* 'Nederlandse moed', voor 'aan sterke drank ontleende moed'. *Geneva courage* 'jenevermoed' wordt op dezelfde manier gebruikt.

[Coster 388; Herroem 2, 27; WNT III^2 2155]

D

darmduwertje

Een borrel die het eten 'opduwt', richting darmen. Onlangs gehoord in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant, in de vorm *dermdoawerke*. Elders niet aangetroffen. Vergelijk **opduwertje** en **pensenterger**.

dasstaander

Zie bij **doorzakker**.

David en Goliat

Onlangs in Den Haag gehoord voor 'borrel met een glas bier ernaast'. Vanzelfsprekend heet deze combinatie zo naar het welbekende duo uit de bijbel. Dat David klein was, berust overigens op een misverstand. Sauls wapenuitrusting paste David, en Saul was juist om zijn lengte tot koning van Israël verkozen. David wordt in 1 Samuel 16:11 wel 'de kleinste' genoemd, maar daarmee wordt 'de jongste' bedoeld. Hij was natuurlijk wel veel kleiner dan de reus Goliat.

dideldomdijntje

Alleen aangetroffen bij de schrijver Justus van Maurik, die zeer vertrouwd was met de Amsterdamse volkstaal. In het verhaal

'De Duvelshoek', dat speelt in 1887 en is opgetekend in *Toen ik nog jong was*, beschrijft Van Maurik een verlopen zwerver die opmerkt dat hij het bier in het logement De Kroon 'uitstekend versch' vindt, en dat ook de netheid ('propreteit') hem daar goed bevalt.

> Wat je zegt, meneer de baron – spot een ander. Je valt toch nergens vies van een dideldomdijntje, hè?

In een noot verklaart Van Maurik dat hier een 'borreltje' wordt bedoeld. Waarschijnlijk is *dideldomdijntje* een fantasiewoord.
Vergelijk **pikketanussie**.

diendertje

In de jaren dertig van deze eeuw in Amsterdam gehoord voor 'borreltje'. De bronnen zijn over deze borrelnaam niet duidelijk. Mogelijk gaat het om een variant van de oudere, Vlaamse borrelnamen **gendarm** of **sjampetter**. Het is ieder geval zeer waarschijnlijk dat deze borrelnaam de politie bespotte, die indertijd scherp optrad tegen de productie en verkoop van clandestien gestookte jenever.
Vergelijk **politiepet**.

[Stoett 2:83; Zaal 91]

diepje

Omstreeks 1992 opgetekend in Gent, in de vorm *diepke*. Mogelijk moet men hier denken aan 'iets dat diep valt'. Ook de – veel oudere – uitdrukking *te diep in het glaasje kijken* kan van invloed zijn geweest. In het Middelnederlands zei men al *diepe drinken* voor 'zwaar drinken, te veel drinken'. Elders niet aangetroffen.

[Stoett 1:165]

dikkop

In de betekenis 'groot glas jenever, dubbele borrel' in 1882 voor het eerst aangetroffen, in Nederland. Ook in Vlaanderen en Nederlands-Indië was deze borrelnaam bekend. Er werd eveneens een bepaalde vochtmaat mee aangeduid – namelijk 10 cl – en een glas van die inhoud. Speenhoff gebruikte het woord in 1921 in het liedje 'Dronken Tienus':

> Als tie 's morgens met 'n kater
> Naar z'n karrewei toe moest
> Kocht ie onderweg 'n dikkop
> Voor de krampen en de hoest.

In Nederlands-Indië maakte het woord vooral opgang onder soldaten. In 1934 gebruikte S. Franke het in zijn boekje *Jan Fuselier*, dat speelt in die kringen:

> Ze gaan die dikkop nemen in de kantine, daar is-ie goedkooper dan in de kroegen. U weet niet wat een dikkop is? Maar de jongens weten het al lang. Ze zijn aan boord al die lange weken voldoende ingelicht. Ze weten dat een dikkop zoveel beteekent als twee borrels. Je bestelt in de Oost trouwens zelden minder dan twee borrels tegelijk. Eentje, nu ja, als er geen centen zijn, maar twee is regel. En als je een kerel bent, haal je ze achter elkaar uit. En 't zijn allemaal kerels [...].

Van een dronkeman zei men vroeger in Nederland *hij heeft een dik hoofd*. In Vlaanderen is de borrelnaam *dikkop* onlangs nog gehoord; in Nederland lijkt hij verouderd. De Duitsers kennen het verwante *Dickkopf* voor 'großer Schnaps'. In Chicago werd jenever omstreeks 1928 – de periode van de drooglegging – *thick and thin* genoemd.

Vergelijk **snert** en **stevige**.

[Collen 1979:6, 8; Dam 155; Herroem 73; Joos 1900:175; Lezer III, 213; Mullebrouck 335; NZ 5:188; PJM 55; Staelens 108; WNT III^2 2623]

dikstaarter

Onlangs gehoord in het Noord-Brabant. Een *dikstaarter* is eigenlijk een borrelglaasje met een massieve voet. In 'stille', clandestiene kroegjes in Noord-Brabant kostte een *dikstaarter* vroeger slechts een dubbeltje.

[Swanenberg 81-82]

doedelspat

Alleen aangetroffen in een gedicht uit 1932 van de Rotterdamse schrijver Willem van Iependaal, een groot kenner van het Bargoens:

> 'k Wou [dat] er een doedelspat
> Onder me neusgat zat:
> 'k Sta te bevriezen!

Zonder twijfel is *doedelspat* een dichterlijke samentrekking van *jandoedel* – zie bij **Jan** – en **spatje**.

doefje

In de vorm van *doefke* 1865 voor het eerst gevonden, in Zomergem, voor 'klein druppelken drank'. Zomergem ligt in Oost-Vlaanderen, op 15 km van Gent. In 1900 zei men in het Land

van Waas in Vlaanderen *een doefken aanhebben* voor 'een weinig dronken zijn'. Men zei ook *hij heeft nen doef* voor 'hij is dronken'. *Doef* betekent in het Vlaams 'slag, stoot'. Waarschijnlijk is de borrelnaam hiervan afgeleid. In 1984 werd de borrelnaam nog in het Vlaams gehoord.

Vergelijk **opsodemieter**.

[Joos 1900:178; Mullebrouck 335; Nav. 49:131; Schuermans 97; Stoett 1:173]

doodnagel

In de betekenis 'borrel' in 1914 gehoord in het Nederlandse gedeelte van Brabant en Limburg. De naam gaat terug op de uitdrukking *dat is een nagel aan mijn doodkist*. Deze uitdrukking, die in de Latijnse vorm al bekend was bij de Romeinen en die in het Nederlands sinds de 17de eeuw wordt gebruikt, betekent 'die zaak veroorzaakt mij zoveel smart dat mijn dood erdoor wordt bespoedigd'. Het zal duidelijk zijn dat de borrelnaam hier een loopje mee neemt. Het Engels kent als vergelijkbare borrelnamen *nail (in one's coffin)* en *coffin nail*.

[Stoett 2:68-69]

doofpotje

Een doofpot was een metalen of aarden pot waarin men vroeger kolen of turf doofde, maar in Noord-Brabant wordt *doofpotje* tegenwoordig ook gebruikt voor 'borrel'. De naam doelt waarschijnlijk op de verdovende werking van alcohol of de dorst die verdoofd wordt. Ook de uitdrukking *iets in de doofpot stoppen* kan van invloed zijn geweest, bijvoorbeeld omdat men het kroegbezoek voor de achterban geheim wilde houden.

doorjagertje

Een borrel die je erdoorheen jaagt, snel naar binnen slaat. Deze borrelnaam werd onlangs gehoord ten zuidoosten van Den Bosch in de vorm *durjagerke*. *Doorjager* wordt in diverse dialecten gebruikt voor 'iemand, die goed eet en drinkt en toch mager blijft'. Daarnaast wordt het gebruikt voor een 'persoon die gewoon is veel te eten'. Van Dale geeft als eerste betekenis 'verkwister'. Het Engels kent *quick one* en *quickie* voor 'een kleine hoeveelheid drank, die snel geconsumeerd wordt'.

Vergelijk **aanjagertje**.

doorkijkertje

Zie bij **doorzichtige**.

doorspoelinkje

In de eerste helft van deze eeuw gesignaleerd in Gent en onlangs nog elders in Vlaanderen, als *doorspoelinge* en *doorspoelingske*. *Doorspoeling* werd voorheen in Vlaanderen gebruikt voor 'sterk purgeermiddel', dat wil zeggen een krachtig middel om de darmen te zuiveren. Waarschijnlijk sluit deze borrelnaam hierbij aan. De benaming kan echter ook zijn ontstaan uit de zegswijze *zijn keel doorspoelen* voor 'een borreltje gebruiken'. Deze uitdrukking is in 1872 gevonden. In het Duits wordt een maagbitter wel *Darmreiniger* genoemd. Het Engels kent *rinse* 'spoeling' voor 'borrel'.

Vergelijk **spoelinkje**.

[Liev.-Coopm. 326; Mullebrouck 335]

doorzakker

In de jaren vijftig gehoord in Den Haag en Zeeland. Het ligt voor de hand deze borrelnaam te verklaren uit *doorzakken* in de betekenis 'te lang achter elkaar te veel alcohol gebruiken'. Deze betekenis is echter nog vrij jong. Van Dale vermeldt haar pas sinds 1976. Volgens zegslieden moet de herkomst van deze borrelnaam dan ook heel ergens anders worden gezocht. Zij zijn het onderling overigens niet eens.

Volgens een informant uit Den Haag ontstond de naam uit een curieus kroegspelletje. Twee mannen gingen in de kroeg op hun handen staan. Hun stropdas – want die werd in de jaren vijftig nog overal gedragen – 'stond' dan tussen hun armen. Wie deze positie het langst volhield, kreeg een borrel die *dasstaander* werd genoemd. De verliezer, die eerder door zijn armen was gezakt, kreeg een *doorzakker* en moest beide drankjes betalen.

Een informant uit Zeeland – waar het woord is opgetekend in de vorm *deurzakkertje* – brengt de borrelnaam simpelweg in verband met het doorzakken van de benen na te veel drank.

doorzichtige

Onlangs gesignaleerd in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant. Het gaat hier om jonge jenever, die 'doorzichtiger' en helderder van kleur is dan oude of belegen jenever. De naam wordt soms ook gebruikt voor jenever zonder bitter of suiker. In Alkmaar is, voor hetzelfde, de borrelnaam *doorkijkertje* gehoord.

Dit wordt soms ook, althans bij een bepaalde roeivereniging, afgekort tot *D.K.-tje*. Men spreekt er ook van een *dekaatje*. Deze laatste borrelnamen zijn waarschijnlijk slechts in kleine kring bekend.
Vergelijk **klare**.

dop

Aan het begin van deze eeuw aangetroffen in de betekenis 'glaasje, borreltje'. Het woord is waarschijnlijk overgenomen uit het Afrikaans, mogelijk via het Engels, waar *dop* en *dop brandy* sinds 1889 voorkomen voor 'Kaapse brandewijn uit druivenschillen'. In het Afrikaans is *dop* in 1884 voor het eerst opgetekend, in een studie over het Kaapse taaleigen. Het werd daar gebruikt voor 'wijnglas, eigenlijk blikken beker, waarin de arbeiders bij de wijnboeren dagelijks eenige malen hun wijnrantsoen krijgen'. Een woordenlijst uit 1885 van het Transvaalse dialect geeft als voorbeeldzin *ek steek geen dop* voor 'ik drink geen borrel, geen sterke drank'. De meesten dronken echter juist wel. Een drinkebroer werd een *dopsteker* genoemd, drinken *dopstekerij*. Volgens een Afrikaans woordenboek werd *dop* ook gebruikt als inhoudsmaat. Met een *doppie* kreeg men 21 'sopies' uit een bottel. Minderwaardige brandewijn werd in het Afrikaans *dopbrandewijn* genoemd, brandewijn met water *dop-en-dam*. Dit laatste woord is een samentrekking van *dopbrandewijn* en *damwater* ('bronwater').

[HAT 162; Mansvelt 35; Ovt 3:137; WNT III[2] 3137, & XV 1204; Wschat 211]

dotje

Onlangs gehoord in Zottegem in Oost-Vlaanderen, en in Gent, in de vorm *dotske*. De oorspronkelijke betekenis van *dot* is 'gecomprimeerde kleine massa'. *Dotske* is dus een van de vele borrelnamen die de kleinheid van het borreltje benadrukken.

droge

In het gebied rond Den Bosch wordt een biertje in de kroeg een *natte* genoemd. Een glaasje jenever wordt daar wel met het tegenovergestelde aangeduid, dus *droge*. In Groningen zei men aan het begin van deze eeuw *hij heeft een droge zweer in zijn nek* voor 'hij heeft trek in een borrel'.

[Ter Laan 1929:87]

dronkaardspaternoster

Dronkaardspaternoster is een van de oudste borrelnamen in dit boek. Hij is in 1612 aangetroffen in het spreekwoordenboek van J. Gruterus. Deze borrelnaam gaat terug op het spreekwoord *voermans* (of *wagenaars*) *ontbijt, dronkaards paternoster.* Dat wil zeggen: zoals anderen de dag met het onzevader beginnen, zo begint de voerman de dag met een borrel. Die ene borrel wordt door de dronkaard uitgebreid tot een eindeloze reeks, als de kralen van een rozenkrans of paternoster. Hoewel deze uitdrukking in verscheidene spreekwoordenverzamelingen is opgetekend, lijkt de borrelnaam weinig te zijn gebruikt.

Vergelijk **heilige**.

[Harrebomée 2:174, & 3:170-171; Herroem 31; WNT XII[1] 778]

druppel, dropje

Vooral in Vlaanderen en de Nederlandse provincie Limburg is *druppel* een zeer veelvoorkomende borrelnaam, maar hij is in zo'n beetje alle uithoeken van het Nederlandse taalgebied gesignaleerd, in bijna twintig verschillende vormen of schrijfwijzen. Die zullen we hier niet allemaal opsommen, maar de uitersten zijn *drepke* en *druupke,* met daar tussenin onder meer *dripske* (in Friesland), *dröppel* en *druppie* (onder andere in Amsterdam). *Druppel* en *drop(je)* komen het meest voor.

De naam is aan het eind van de 18de eeuw voor het eerst gevonden. Net als bijvoorbeeld **traantje** benadrukt dit eufemisme de geringe hoeveelheid drank per glaasje. Zoals voor de hand ligt bij zo'n wijdverbreide borrelnaam, is hij bij talloze schrijvers en dichters te vinden. Zo schreef A. Fokke Simonsz. in 1792:

> Ze zit en schrijft nu den geheelen dag niet anders dan pamflets en satiren, en, tusschen ons, ze drinkt wel eens een druppeltje.

Ruim honderd jaar later, in 1896, schreef Justus van Maurik in *Verspreide novellen*:

> Vader sloeg ook, maar alleen dan, als hij dronken was. Moeder altijd, maar toch was zij – de buren zeiden het – een knappe vrouw, die nooit een droppel proefde en eerbied had voor d'r godsdienst.

In West-Vlaanderen noemde men een grote borrel met een kop erop *een druppel met een vooi.* Een dialectwoordenboek uit 1873 geeft bij *vooi,* dat staat voor 'alles wat op de rand van een hoed lijkt', als voorbeeldzin: 'Bazinne, geef mij eenen druppel, maar 't moet een zijn met eene vooie.'

Speenhoff gebruikte de borrelnaam in 1904 in een liedje dat hij

schreef naar aanleiding van de nieuwe drankwet:

Vroeger dronk je voor een duppie
Of een stuiver van dat vocht.
Tegenwoordig wordt je druppie
Enkel maar per kruik verkocht.
In zoo'n kruik gaan dertig proppies;
Sla die maar eens door je keel.
Door die kruiken met die doppies,
Drink je dertigmaal zooveel.

Bij twee dialectonderzoeken in 1980 gaven veel informanten op dat ze de borrelnaam kenden van een liedje met daarin de zin 'Geef me nog 'n druppie, o wat is het leven schoon.' Dit was indertijd een hit op bruiloften en partijen.

De *druppel* komt in verschillende uitdrukkingen voor. Zo zei men omstreeks 1865 in Vlaanderen *een druppelken aan* of *op hebben* voor 'dronken zijn'. Een spreekwoordenverzameling uit 1874 vermeldt *wie druppels koopt, moet geen spaarpot kopen* en *het laatste dropje heeft het hem gedaan*. In Den Haag zegt men *als een droppie* voor 'dronken'.

Iemand die wel een slokje lust, kan in het Engels van oudsher worden omschreven als *fond of a drop*. In het Frans betekende *goutte* 'druppel' oorspronkelijk een hoeveelheid sterke drank van 1 deciliter, later een borrel zonder meer. De Duitsers noemen sterke drank wel *scharfe Tröpfchen* 'scherpe druppeltjes', en het nuttigen van borrels vergelijken zij soms met het innemen van medicinale druppels: *seine Tropfen (ein)nehmen*.

Vergelijk **beetje**, **goutte**, **over-het-IJ-kijkertje**, **traantje**.

[Bo 1343; Collen 1979:8; Hoekstra 44; Joos 1887:172, & 1900:193; Ter Laan 1929:191; Mullebrouck 335; Nijm.vr. 80; NZ 4:100, & 26:467; PJM 55; Prikken 136; Schuermans 108; Staelens 20; Stoett 2:83; WFT 4:142; WNT III[2] 3522]

dubbele kopstoot

Zie bij **kopstoot**.

dubbele oxer

Omstreeks 1990 in Rotterdam gehoord voor 'glas bier met een borrel ernaast'. De uitdrukking ontbreekt in de belangrijkste studies over het Rotterdams. Waarschijnlijk is deze borrelnaam oorspronkelijk afkomstig uit de paardensport. Daar wordt met *dubbele oxer* een hindernis aangeduid van minstens twee hek-

ken of heggen achter elkaar. Ook de benaming *dubbele kopstoot* kan van invloed zijn geweest.

duikboot

Zie bij **U-boot**.

dum

Alleen aangetroffen in de Grote Van Dale, dat het sinds 1961 als Bargoens voor 'borrel' vermeldt. Het ontbreekt echter in de belangrijkste Nederlandse en Duitse verzamelingen van het Jiddisch en Bargoens. Waarschijnlijk is het een variant van de oudere borrelnaam **dun**.

[EWB²]

dun

In de tweede helft van de 19de eeuw noemden Nederlandse soldaten hun glaasje 'licht bitter' *dun gesneden*. Mogelijk is *dun* 'klare' hier een verkorting van. Hoe het ook zij, deze borrelnaam werd in 1906 voor het eerst opgetekend, in het Bargoens. De naam verwijst naar het waterachtige aspect van jenever. Israël Querido vereeuwigde het woord in 1931 in *Mijn zwerftochten door Jordaan en donker Amsterdam*:

> De Zaterdagnacht-aalmarkt werd overzworven door Jordaanmeiden en aal-vrouwen uit al de stegen van Nes en Zeedijk [...]. De stiekeme duistere drankloodsjes dienden voor vet gelurk en gelik van 'dun'.

De uitdrukking *men moet het dunne met het dikke drinken*, die al uit de 16de eeuw dateert, heeft geen betrekking op jenever, maar op de combinatie van zwaar en licht ('dun') bier. Het Amerikaans-Engels kent de vergelijkbare borrelnamen *strong and thin* en *thick and thin* voor 'jenever'.

Vergelijk **bitter**.

[Bolhuis 35; Endt 30; Harrebomée 1:133; Herroem 2; Köster Henke 15; Reeuwijk 29]

E

eau de cologne

In de jaren zeventig bij de Nederlandse marine gebruikt voor 'sterk ruikende jenever'. De borrelnaam lijkt slechts in kleine kring te zijn gebruikt. Het naamgevingsmotief komt wel vaker voor. Zie in dit verband bij **boldootje**.

Vergelijk **keulenaar**.

echte

Onlangs gehoord in Rotterdam. Het gaat hier om een **stevige**, straffe borrel. 'Echte mannen drinken een echte borrel', schreef een informant, niet zonder zelfspot. In de Verenigde Staten werd omstreeks 1928 sterke drank die voor de drooglegging was geproduceerd *real goods* genoemd.

eentje

'Doe mij er maar eentje.' 'En nog maar eentje.' Deze bestelling moet talloze malen in de kroeg hebben geklonken. In theorie kan er alles mee worden bedoeld, maar in de praktijk wordt *eentje* vooral gebruikt voor een glaasje jenever. Daarmee behoort het tot de meest gebruikte borrelnamen aller tijden. En tot de saaiste. Om dat laatste te ondervangen zijn er in de loop der tijd allerlei woorden aan *eentje* toegevoegd om het op te leuken, uit te breiden of te verduidelijken. Alleen al in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant zijn negentien verschillende combinaties aangetroffen. Maar ook elders in Nederland en in Vlaanderen zijn er vele gehoord. Daarbij zijn de volgende vormen te onderscheiden: 1. *eentje die* in het glas blijft hangen; 2. *eentje met* een kop erop (een hele volle, soms ook verkort tot *kop erop*); 3. *eentje om* de wervelkolom te smeren, – het af te leren; 4. *eentje op* de goede afloop, – de loopplank (dit is 'ter afscheid', zie ook bij **glaasje**); 5. *eentje tegen* de dorst, – de koppijn, de kou, de kopzorgen, de loodvergiftiging, de sproeten, de stinkende adem, de stuipen, de tandpijn, de verkoudheid, de wormen, het uitdrogen, zere tanden; 6. *eentje uit* de stenen fles of kruik; 7. *eentje van* de brandweer, – de gistfabriek, de stokerij, de weduwe, van onder de tafel (zonder twijfel clandestien gestookte jenever), van vijf [cent], van zes [cent] enzovoort; 8. *eentje voor* drie centjes, – de koude voeten, onderweg, de slaapluizen; 9. *eentje uit* de kelderkast.

De lijst is naar believen uit te breiden. De oudste voorbeelden zijn gevonden in het midden van de 19de eeuw. Een spreekwoordenboek uit 1856 vermeldt de uitdrukkingen *hij heeft een kinderachtigen smaak in den mond, en neemt er eentje om dien te verdrijven* voor 'hij pakt eene fikschen borrel', en: *hij neemt er één, dun gesneden.* De toelichting bij deze laatste uitdrukking luidt: 'Zoo spreekt de soldaat van een glaasje ligt [licht] bitter.' Ook erg geliefd in de 19de eeuw was *eentje tegen de koude voeten.* Deze is in de literatuur vele malen aangetroffen. In het Engels

spreekt men wel van *one*. In het Frans kan met *un* of *une* respectievelijk een liter of een fles wijn worden aangeduid. Vergelijk **iets**.

[Harrebomée 1:171; Herroem 2, 38, 131; Ter Laan 1952:33-34; Mullebrouck 335; Ritter 71; Stoett 1:273; WNT III[2] 3861, & XVIII 930]

ei

Wat bewoog de Gentenaren in 's hemelsnaam om aan het begin van deze eeuw een 'borreltje' een *ei* te noemen? Dachten ze daarbij aan een *eivol* glas? Aan de uitdrukking *hij is zo vol als een ei* voor 'hij is dronken'? Had het glaasje de vorm van een ei of is het een toespeling op de veronderstelde voedingswaarde van jenever? Er zou ook nog een verband kunnen bestaan met een populair Vlaams raadseltje, dat het ei zo omschrijft:

't En eet niet, 't en drinkt niet,
't En schijt of 't en stinkt niet,
Maar daar zal 'nen tijd komen
Dat het zal eten en drinken,
Schijten en stinken.

Maar nee, de oplossing blijkt te vinden bij een verwante borrelnaam, namelijk *hard ei*. Omstreeks 1950 kon de Gentenaar met een *hard ei* drie dingen bedoelen: een hardgekookt ei, een kaakslag, of een borrel. De overgang van 'kaakslag' naar borrel komt bij vele borrelnamen voor, zie voor een opsomming bij **opsodemieter**. De borrelnaam *ei* zal dus wel een verkorting zijn van *hard ei*, een borrel die, zeker bij het ontbijt, aankomt als een kaakslag.

[Liev.-Coopm. 335, 364; Nav. 49:131]

elfuurtje

Elfuurtje werd vroeger zowel voor 'koffie' als voor 'borrel' gebruikt. In die laatste betekenis is het in 1802 voor het eerst aangetroffen. W.J. van Zeggelen gebruikte het in 1846 in een gedicht dat grotendeels gaat over drankmisbruik:

Want ging ik jelui eens op den keper beschouwen,
Och, heilige Jeroen! Och, wat zou 't je berouwen!
Dan toonde ik je snapsters en snoepsters gewis met de vleet;
Die 't elfuurtje bij buurvrouw gaan pakken, zoo 't heet.

In 1968 schreef een informant aan het P.J. Meertensinstituut:

De 'welvaart' heeft in de laatste 20 jaar de ontvangstgewoonten bij bezoek nogal gewijzigd. Vroeger werd bij de boer, de middenstander en de notabelen meestal bij de koffie 's morgens

een borrel geschonken, het bekende 'elfuurtje'. 's Middags na de thee volgde vaak voor de vrouwen een likeurtje en voor de mannen een borrel en 's avonds werd er vaak stevig gedronken. Na 1900 is dit geleidelijk veranderd.

Elfuurtje wordt nog steeds gehoord in Groningen en in Noord-Drente. Het overeenkomstige Engelse *elevenses* wordt voorzover bekend alleen gebruikt voor 'thee of koffie met iets te eten'. Vergelijk **halfelfje**, **vijfuurtje** en **voormiddagje**.

[Bilderdijk 1825, 2:301; Kocks 248; PJM 35 & 55; WNT III[3] 4073]

emmervol

In 1980 gehoord in Groningen en Zeeland. Volgens een informant uit Zeeland houdt deze borrelnaam verband met een bekend liedje, te weten:

Geef me nog een drupje (bis)
Geef me nog een emmervol.

Mogelijk gaat het hier om een variant van het liedje *Drink nog maar een dropje!* van Lion Solser en Michel Hesse, een humoristisch duo uit het begin van deze eeuw. Het refrein van dit populaire liedje luidt:

Drink nog maar een dropje (bis)
Uit een glaasje of een kopje.
't Wordt alom gezongen,
Ouden en ook jongen,
Voelen zich ertoe gedrongen.

De borrelnaam *emmervol* verwijst vanzelfsprekend naar het formaat. Al aan het begin van de 18de eeuw noemde men een drinkebroer in de dieventaal schertsend een *emmervol water*. Van iemand die veel drank aankan, wordt in het Duits wel gezegd: *Er kann einen Eimer voll vertragen*. Het Engels kent *bucket* voor 'glas drank' of 'drank' en *bucket shop* voor 'drankwinkel'.

[Cartouche 5; PJM 55]

erger dan de cholera

In de literatuur over gedestilleerde dranken wordt de curieuze borrelnaam *erger dan de cholera* verklaard als een verbastering van het Duitse *echter Wacholder*. Nu is *Wacholder*, een Duitse alcoholische drank van graan en jeneverbessen, in de volksmond inderdaad gruwelijk verhaspeld, maar de herkomst van *erger dan de cholera* moet heel ergens anders worden gezocht. Deze borrelnaam gaat terug op de titel van een pamflet waarmee dominee O.G. Heldring in 1838 frontaal de aanval opende op de je-

neverindustrie. In dit 56 pagina's tellende pamflet, dat is getiteld *De jenever erger dan de cholera*, toonde Heldring met harde cijfers aan 'hoe steden, dorpen [en] huizen, dagelijks verpest worden door de treurigste uitvinding der menschheid'. Terloops merkte hij op: 'Ik kan niet voorbij, hier te doen opmerken, dat de uitvinding van het gebruik van den jenever een geschenk is der Mooren, toen zij Europa verlaten moesten.'

De gezamenlijke jeneverstokers van Schiedam sloegen in 1839 terug met een eigen pamflet, dat slechts vier pagina's telt. Hierin somden zij de vele zegeningen van de jenever op. Het was goed voor de gezondheid, een troost voor Jan met de pet ('den zogenaamden *gemeenen man*'), een rijke bron van inkomsten voor de groot- en kleinhandel en een goudmijn voor de schatkist. Daarnaast was het een 'smakelijk dwangmiddel' in de handen van de zendelingen 'om door goed voorbeeld onze koper- en koffijkleurige natuurgenooten tot het christendom over te halen'. Tot slot was jenever een onuitputtelijke bron van inspiratie voor onze taal.

Hildebrand ridiculiseerde Heldrings pamflet in 1839 in de *Camera Obscura*:

> ... waarop tante, na alvorens haar bril te hebben afgezet, een kastje opende en daaruit te voorschijn bracht een fleschje met van der Veen's elixer, een fleschje met "erger dan de cholera", en drie glaasjes. Oom wenschte mij frisschen morgen.

Als schertsende benaming voor jenever is *erger dan de cholera* alleen in de *Camera Obscura* aangetroffen. Wel stond in 1844 in het boekje *Physiologie van Amsterdam*:

> Dan spoedt hij zich huiswaarts, waar hij zeker is een fleschje van dat vocht, waartegen Ds. *Heldering* [sic] zoo te velde trekt, in gereedheid te vinden, vergezeld van een klein fleschje *van der Veen's* maagëlixter [sic].

Overigens noemde Beets het later 'eenigszins lichtzinnig' dat zijn alter ego Hildebrand zo een loopje met Heldring had genomen. Hij zette dit in 1876 – tien jaar na Heldrings dood – recht door een levensbericht over hem te schrijven waarin hij het pamflet *De jenever erger dan de cholera* juist prees. Tijdens de cholera-epidemie van 1830-1840 werd jenever in Duitsland trouwens gepropageerd als geneesmiddel tegen deze ziekte. Uit die periode stamt de uitdrukking *Schnaps ist gut für die Cholera*. Vergelijk **pestdrank** en **volkskanker**.

[Ntg 14:282; Verstraaten 1995:83; WNT III[2] 2018; Wschat 259]

F

fixe en avant

In de eerste helft van deze eeuw gesignaleerd in Gent. *Fixe en avant* is te vertalen als 'stevige (borrel) vooraf', dat wil zeggen: voor het zware werk. Lodewijk Lievevrouw-Coopman, samensteller van het belangrijkste Gentse woordenboek, geeft als toelichting 'een borrel jenever bij de Gentsche pijnders'. *Pijnder* is een verouderd Vlaams woord voor 'arbeider, sjouwer, zakkendrager'. Ook recentelijk is deze borrelnaam nog in Gent gehoord. In het Frans komt hij niet voor.

[Liev.-Coopm. 386]

fixeerbadje

Alleen aangetroffen op een lijst borrelnamen die in 1986 werd opgesteld door leden van de Amsterdamse kunstenaarssociëteit Arti et Amicitiae, kortweg Arti. Een fixeerbad is een vloeistof waarin een fotografisch negatief of belicht papier wordt gedompeld om een opname of afdruk te fixeren. Borrel en vloeistof zullen op elkaar lijken.

Vergelijk **ogenbadje**.

flep

In de betekenis 'borrel' in 1976 gevonden in de Grote Van Dale. Het woord gaat terug op de uitdrukking *aan de flep zijn* voor 'aan de drank zijn'. Deze uitdrukking is in 1853 opgetekend. Ook het werkwoord *feppen* 'drinken, leppen, lurken' zal van invloed zijn geweest. Dit woord is veel ouder en komt al in 1611 voor bij Bredero. In de oostelijke dialecten is het aangetroffen als *fleppen*. Al in de 17de eeuw werd *fepper* gebruikt voor 'dronkaard' en 'glaasje'. Van Dale geeft als voorbeeldzin bij *flepje*: 'Zo ouwe jongen, kom je nog een flepje halen?' Dit is een citaat van de schrijver Baardman. In 1986 is het woord nog gesignaleerd in Amsterdam.

[Endt 35; Harrebomée 1:192; Nav. 3:285; Stoett 1:226; WNT III[3] 4432, 4536; Wschat 290, 299]

flessengeluk

Onlangs gehoord in Nederlands-Limburg voor het laatste beetje uit de jeneverfles dat in kroegen gratis wordt geschonken. In de Zeeuwse havenplaats Breskens spreekt men in dit verband van het *geluk van de fles*. Een informant schrijft:

In de jachthaven Breskens bestel ik mijn kopstoot. Daarna nog

een. Het dienstertje pakt een nieuwe fles en wil bijschenken. 'Ho, stop', roep ik, ze stopt en kijkt mij aan. 'Mijn **rotterdammertje**, **amsterdammertje**, of hoe het heten mag', zeg ik. Vol onbegrip kijkt ze mij aan. De bazin, die centraal achter de bar alles in de gaten houdt, ziet het kleine ongenoegen ontstaan en komt erbij. Na mijn uitleg zegt ze: 'Maar bij ons heet het "het geluk van de fles".'

De benaming *flessengeluk* zal zijn ontstaan als variant van het veel oudere *kannengeluk*. Dit woord is al in 1573 opgetekend en was in Vlaanderen aan het eind van de 19de eeuw nog gangbaar. Het werd toen gebruikt voor 'het laatste, het onderste uit de kan'. Wie dit kreeg zou goed trouwen, zo wilde het volksgeloof. Vandaar de herbergspreuken 'kannengeluk is vrouwengeluk' en 'kannengeluk is mannengeluk'. De Duitsers spreken van *Kannenglück*, de Fransen van *la fortune du pot* 'het geluk van de fles'. In Frankrijk zegt men bovendien *le fond est pour les bons* 'het onderste is voor de goeden'.

Vergelijk **kasteleintje**.

[Bo 488; Gezelle 232; Teirlinck 1908:626; WNT VII[1] 1266; Wschat 544]

foezel

Zeker in de Nederlandse dialecten is *foezel* een zeer gangbare benaming voor 'jenever'. Het is onder andere aangetroffen in Sittard, Venray, Heerlen, in Gelderland en in de Achterhoek. Eigenlijk is *foezel* alcohol met schadelijke en onsmakelijke bestanddelen, namelijk propyl-, butyl- en amylalcohol. In de volksmond wordt het woord echter ruimer toegepast. Doorgaans wordt er 'slechte, onzuivere jenever' mee aangeduid, maar anderen gebruiken het voor 'aardappeljenever', 'Pruisische of Munstersche jenever' of 'zelfgestookte jenever van mindere kwaliteit'.

Foezel is aan het begin van de 18de eeuw overgenomen uit de Duitse dieventaal, waar *Fusel* 'slechte brandewijn' betekende. Ook bij ons was het lang gangbaar onder dieven, kramers en zwervers. Daardoor is het in Bargoense woordverzamelingen terechtgekomen, steeds simpelweg als 'druppel, borrel' of 'jenever' – dus zondere nadere, negatieve kwaliteitsaanduiding.

In de vroegste Nederlandse bron, een reisbeschrijving uit 1716, komt behalve *foezel* ook de samenstelling *foezelsop* voor. In latere bronnen zijn onder meer *foezelken* en *Jan Foezel* gevonden. In de 18de eeuw schreef men overigens meestal *voezel*. Omdat de

foezel omstreeks 1890 in Duitsland goedkoper was dan in Nederland, werd zij op grote schaal de grens over gesmokkeld. Boerenmeiden verborgen de goedkope jenever onder hun kleren in varkensblazen. In de Achterhoek heette zo'n gesmokkeld glaasje jenever **blaasjesnat**. In het Amerikaans-Engels wordt 'sterke drank van slechte kwaliteit' wel *fusel oil* genoemd.

[Bolhuis 41; EWB[2]; Gallée 12; Kingmans 71; Oude Tijd 1874:13; Schaars 410-411; Teirlinck 1886:18; TI 18:240; WNT III[3] 4603; Wolf 108]

fonk, fonkeltje

Zie **vonk**.

franse

In de betekenis 'brandewijn' in 1853 voor het eerst aangetroffen, in de zegswijze *hij kan niet zien van al de Fransen* voor 'hij is dronken'. Brandewijn kwam oorspronkelijk uit Frankrijk, vandaar. De uitdrukking zal ook zinspelen op de Franse overheersing van de Nederlanden, tussen 1794 en 1814. In 1900 is de borrelnaam *franse* in Oost-Vlaanderen gesignaleerd, vervolgens in Gent en – onlangs – in Maastricht. Tegenwoordig wordt er ook 'cognac' mee aangeduid, en 'glaasje sterke drank' in het algemeen. In Zuidwest-Vlaanderen wordt een borreltje spottend *Franse melk* genoemd (zie bij **melk**). De Engelsen kennen als vergelijkbare benaming *gin and French* voor 'cocktail van gin en droge vermouth'. Brandewijn werd in het Engels wel *the French article* genoemd.

[Herroem 70; Joos 1900:221; Liev.-Coopm. 396; Nav. 3:286; Nijm.vr. 80; Teirlinck 1908:435; WNT III[1] 4668]

G

gaai

In 1851 voor het eerst gevonden, in een boek van de Vlaamse pastoor C. Duvillers, getiteld *Den baron Penninck, of samenspraken waerin de Vlaemsche zeden getrouwelyk worden afgeschetst*:

> Na dat hy zoo, vier of vyf jaren lang, dagelyks zyn 12 *gaeykens* had geschoten, en dagelyks ook met heele stoopen bier uytgelapt.

Een gaaitje schieten was een vaste uitdrukking voor 'een borrel drinken'. In Gent zei men in de eerste helft van deze eeuw ook *op de gaaienjacht gaan* voor 'borrels gaan drinken' en *op de gaaienjacht geweest hên* voor 'dronken zijn'. Iemand die veel *gaaien* dronk, was een *gaaischieter*.

Al deze uitdrukkingen zinspelen zonder twijfel ook op de Vlaamse en Brabantse volkssport *gaaischieten*, dat wil zeggen met een pijl naar een houten vogel op een hoge staak schieten. Mogelijk ontstond de borrelnaam omdat de winnaar van zo'n schietwedstrijd een borrel – ook *zilveren gaai* genoemd – kreeg. In Oost-Vlaanderen komt de borrelnaam *gaai* nog steeds voor.

[Bo 334-335; Ter Laan 1949:105-106; Liev.-Coopm. 400; Mullebrouck 335; Nav. 49:135; NZ 4:100; PJM 55]

gans, ganze

In de betekenis 'borrel' in 1865 voor het eerst opgetekend, door de Vlaamse priester Lodewijk Willem Schuermans. In zijn *Algemeen Vlaamsch Idioticon* schreef Schuermans:

> Te Gent en elders zegt men: *eene gans steken*, voor eene borrel uitdrinken; hiervan *ganzebroer*: voor drinkebroer, en de *ganzebroers* is een gezelschap van drinkers.

De grootste kenner van het Gents, Lodewijk Lievevrouw-Coopman, tikte Schuermans hierover postuum op de vingers. Het moest niet zijn 'een ganze *steken*' maar *stekken* 'drinken'. Volgens Lievevrouw-Coopman kwam de borrelnaam *ganze* omstreeks 1860 'volop in zwang'. Hij vermeldt niet waarom.

De gans behoort tot de dieren die eeuwig in het nat kunnen ronddobberen – een motief dat veel borrelnamen heeft opgeleverd (zie voor een overzicht bij **kikvors**). Wat bij het ontstaan van deze borrelnaam verder zeker een rol zal hebben gespeeld is de waggelende gang van deze vogel, een manier van lopen die ook de dronkaard niet vreemd is. Ook het woord *ganzenwijn*, voorheen gebruikt als schertsende benaming voor water 'als den drank der ganzen, in tegenstelling van wijn', kan van invloed zijn geweest. Dit komt in het Duits al sedert de 16de eeuw voor als *Gänsewein*.

De gans belandde in Noord en Zuid in verschillende uitdrukkingen voor drinken en dronkenschap. Van een dronkeman zei men in de tweede helft van de 19de eeuw *hij kan met de ganzen drinken* of *als de ganzen water zien, hebben ze dorst*. In Zuid-Afrika zei men indertijd, doelend op de waggelpas van de zuiplap, *hij jaagt ganse*. En de Groningers zeiden aan het begin van deze eeuw als de borrel werd uitgeschonken en de boer wat meer kreeg: *jongens een vogel en de boer een gans!*

[Harrebomée 1:201; Ter Laan 1929:103; Liev.-Coopm. 407; Mansvelt 38; NZ 4:100, & 27:31-34; Schuermans Bijv. 88; Tuerlinckx 202; WNT IV 265]

garde champêtre

Zie bij **sjampetter**.

garen

In de verbinding *een streng blauw* of *grijs garen* in Hasselt aangetroffen voor '(een fles) jenever'. Een informant schrijft: 'Dit werd meestal gevraagd in de voedingszaak waar de "brave" huismoeder haar inkopen deed en zin kreeg in iets hartigs.' En in een Vlaamse studie over jenever lezen we:

> Ook vroeger, toen het nog niet gepast was dat 'n vrouw in 't openbaar dronk, kocht de volksvrouw 'n flesje om thuis te drinken. Als er klanten in de winkel waren vroeg ze 'n 'streen grijs garen'. De bazin begreep dit dan wel.

Deze schuilnamen dateren van na 1919, toen de wet-Vandervelde het in België verbood om in openbare lokalen sterke drank te schenken. Alcohol mocht alleen nog in grote hoeveelheden worden verkocht, maar niet meer ter plekke worden gedronken. Van iemand die moest braken omdat hij teveel gedronken had, zei men overigens aan het eind van de 19de eeuw in West-Vlaanderen *hij spint blauw garen*. Dubbelgedestilleerde jenever wordt in het Duits aangeduid als *Zwirn* 'getwijnd garen', dat eveneens dubbel is, en daardoor extra sterk. Goedkope jenever heet, om onduidelijke redenen, *blauer Zwirn*.

Vergelijk **scheepsgaren**, **spa maison** en **vandervelde**.

[Bo 339; Collen 1979:8; Staelens 439]

gatlikker

De Vlaamse borrelnaam *gatlikker* moet ergens na 29 augustus 1919 zijn ontstaan, want toen werd in België de wet-Vandervelde van kracht. De wet-Vandervelde verbood de verkoop van sterke drank in alle openbare lokalen. In privé-clubs mocht nog wel sterke drank worden geschonken. Hoewel de kroegen aanvankelijk streng werden gecontroleerd, verzon men al snel trucjes om toch jenever te kunnen schenken. Zo schonk men een klare in de holte – het 'gat' – van de voet van een omgekeerd bierglas. Zo'n borrel stond bekend als *gatlikker* of *gatlekker*. 'Als de veldwachter onverwacht het café binnenkwam', schrijft een Vlaamse informant, 'dan dronk men de borrel vliegensvlug uit, draaide het glas om en riep: "Bazinne, nog een bier graag."' Vanaf de jaren zeventig werd de wet-Vandervelde niet meer nageleefd, maar pas in 1984 werd zij officieel afgeschaft. De borrelnaam *gatlikker*, die opmerkelijk genoeg in geen enkel woor-

denboek is opgenomen, is omstreeks 1945 nog gehoord. Van een dronkeman zei men wel *hij is een likkebroer* of *hij heeft zijn glaasje schoon uitgelikt.*

Vergelijk **sjampetter**, **spa maison** en **vandervelde**.

gebruikelijke

Zie bij **stamgast**.

gekkigheid

Zie bij **puntje**.

gelige

Gehoord in Den Bosch, als *geelsige*. De naam werd gebruikt voor oude of belegen jenever, die doorgaans een ivoorkleurige tot goudgele tint heeft. Inmiddels verouderd.

gelijkdelertje

In 1895 voor het eerst gevonden, in een handschrift van de Groningse woordenboekmaker H. Molema. Hij vermeldde het als *liekdijlertje* en *liekdeilertje*. Latere Groningse woordenboeken hebben het over *liekdailertje*. *Liek* betekent in het Gronings onder meer 'gelijk', *dail* is 'deel'. Molema geeft als omschrijving: 'glaasje, waarin men bijvoorbeeld aan zijne werklieden jenever toedeelt. Aldus, omdat ieder dan evenveel krijgt.' Later is *liekdailertje* omschreven als een 'groot glas jenever zonder voet'. Of de naam alleen van toepassing was op het glas of ook voor 'borrel' werd gebruikt, is niet duidelijk.

[Ter Laan 1929:515, & 1952:491]

gendarm, gendarmezweet

De borrelnaam *gendarm* werd aan het begin van deze eeuw in Gent gehoord. Het Gentse dialectwoordenboek geeft als voorbeeldzin *een halve gendarm* voor 'een halve borrel'. Een nadere toelichting ontbreekt. De borrelnaam *gendarmezweet* is onlangs gesignaleerd in Zuidwest-Vlaanderen. Een informant uit Oostduinkerke schreef dat deze naam spottend is bedoeld. 'In een borrelglaasje gaat maar weinig jenever en bij de gendarmen is zweet slechts in kleine hoeveelheden te vinden, vandaar.' Om dezelfde reden wordt een borreltje wel *commiezenzweet* genoemd. Met *commies* wordt in dit geval 'douanier' bedoeld. Van een dronkeman zei men vroeger *hij is vierde commies*. Het Frans kent de term *sueur de cantonnier* voor 'iets heel zeldzaams' (let-

terlijk 'stratenmakerszweet'). Dezelfde betekenis wordt in het Duits uitgedrukt met *Maurerschweiß* (letterlijk 'metselaarszweet'), dat daarnaast ook 'goedkope jenever' betekent.
Vergelijk **diendertje**, **politiepet** en **sjampetter**.

[Liev.-Coopm. 439; Nav. 3:286]

gereformeerde

Omstreeks 1975 in kringen van gereformeerde studenten in Utrecht gebruikt voor 'jonge jenever in een klein glaasje'. Een informant schreef ter toelichting:

> In die tijd bestond het CDA nog niet, maar de ARP, de CHU en de KVP wel. Het verhaal ging dat de Tweede Kamerfracties, die gescheiden vergaderden, herkenbaar waren aan het dienblad, waarmee de kamerboden alcohol naar binnen brachten. De katholieken, veelal van beneden de grote rivieren, bestelden bier; de hervormden van de Unie, een beetje deftiger, nuttigden liever sherry of wijn. Maar de 'kleine luyden' van de ARP dronken het liefst jonge jenever. Had hun voorman Abraham Kuyper niet gezegd dat men 'bij den chocoladeketel geen ras kweekt van kloeke calvinisten'? Welnu, wij studenten van toen, dronken graag jenever en noemden het kelkje met inhoud: een *gereformeerde*.

De Grote Van Dale vermeldt sinds 1992 *gereformeerde borrel* voor 'koffie met een borrel erin'.
Vergelijk **coccejaans bittertje**, **heilige** en **rooms halfje**.

gewone

Zie bij **stamgast**.

gezondmakertje

Voor het eerst aangetroffen in 1889, in het WNT. 'In den jongeren tijd opnieuw gevormd, als schertsende benaming voor een maagbittertje of ander borreltje, dat men in den morgen gebruikt.' De voorbeeldzin in het WNT luidt: 'Hij neemt gewoonlijk 's morgens een gezondmakertje en 's avonds een slaapmutsje.'
Deze borrel dankt zijn naam aan het oude volksgeloof dat jenever goed is voor de gezondheid. Dit laatste blijkt onder andere uit een pamflet dat in 1839 werd opgesteld door de gezamenlijke jeneverstokers te Schiedam:

> In 't algemeen is ons fabrikaat onontbeerlijk, en met geen goud te duur betaald, in ons grotendeels moerassig, waterachtig

vaderland, waar het ons tegen den invloed van schadelijke dampen beveiligt en menige ziekte voorkomt.

Een kritisch geluid was te horen in een tijdschrift uit 1841:

De Nederlander, in zijne lage en moerassige streken, door de wateren van de Noordzee omgeven, verkeert nog altijd in den waan dat hij achter zijne duinen en dijken, in zijne vochtige lucht, sterke drank behoeft om den schadelijken invloed van zijn ongezond klimaat te weren.

De borrelnaam *gezondmakertje* is onlangs nog in Vlaanderen gehoord. Hij ontbreekt in de Grote Van Dale, maar staat wel in de Van Dale *Hedendaags Nederlands*. Het Duits kent een soortgelijke uitdrukking; daar heet een straffe borrel of een kruidenlikeur wel *Magendoktor* 'maagdokter'.

Vergelijk **verspiedertje**.

[Mullebrouck 335; WNT IV 2258]

glaasje

Sinds wanneer wij om een *glaasje* vragen als we een borreltje bedoelen, is niet precies bekend, maar uit citaten in het WNT blijkt dat dit al in het begin van de 18de eeuw heel gewoon was. Het gebruik heeft inmiddels overal in Noord en Zuid wortel geschoten. Talloze dialectwoordenboeken geven *glaasje* als eufemisme voor 'jenever' of 'borrel', in talloze vormen, zoals *glassien, gleaske* en *gleske*.

Omdat *glaasje* een nogal saaie en in feite onduidelijke borrelnaam is – want wat moet er in? – is er in de loop van de tijd heel wat mee gespeeld en gevarieerd. Een van de leukste – en oudste – uitbreidingen is het *glaasje van assurantie*, ofwel het 'borreltje ter zelfverzekering'. De Amsterdamse toneelschrijver Hendrik van Halmael vereeuwigde dit drankje in 1704 in het toneelstuk *De Panlikker*. Iemand zegt daar: 'Ik weet niet wat my schort, de moed begint my te ontsinken.' Waarop de ander antwoordt: 'Wisje wasje, kom kom, laat ons een glaasje van assurantie drinken.' In de eerste helft van deze eeuw is dit glaasje nog in Gent gesignaleerd, als *glazeke van assurantie*. Een Gents woordenboek gaf als omschrijving:

Een borrel, gedronken om den moed te hebben stout, vrij en vrank te spreken, als men bij gezaghebbende personen moet gaan.

Andere varianten zijn, in chronologische volgorde: een *glaasje op de valreep* of *een glaasje aan de wagen*, beide in 1732 gevonden voor 'glaasje ter afscheid'. In het Engels spreekt men in dit ver-

band van *the glass of fare well*. In Vlaanderen werd men uitgewuifd met *een glas op den hak*, in de Zaanstreek met een *glaasje op den goeien bruiheen* (*bruiheen* is 'heengang').
Bekend sinds het einde van de 18de eeuw: een *glaasje bessen* of een *glaasje rood*, beide voor 'aalbessenjenever'. Wolff en Deken schreven al: 'Hy drinkt ook zyn glaasje rood, Zit des Avonds t'agten Reeds in 't Wynhuis.'
Aangetroffen in de 19de eeuw: een *glaasje vaderlandsch* (1806), een *glaasje troost der armen* (1874), een *zoet glaasje* (1879, voor 'jenever met suiker'), een *drupje in 't glaasje* (in 1881 op de Veluwe) en een *glaasje puur*.
Twintigste-eeuwse glaasjes zijn: een *glaasje vergunning* (1905), een *glaasje* **volkskanker** (1907), een *glaasje van de zwarte kat* (in 1910 door Hollandse soldaten in Nederlands-Indië gebruikt en later ook in de Achterhoek) en een *glaasje brandstof* (1936). In Delft ging onlangs een *glaasje gedestilleerd water* over de toog.
Van de vele uitdrukkingen en zegswijzen met *glaasje* noemen wij slechts *een glaasje na de gracie, is de les* (of: *de wet*) *van Bonifaci*. Dit riep men sinds het begin van de 18de eeuw om elkaar tot drinken aan te zetten, omdat paus Bonifatius VIII (1294-1303) zich ooit over drinkregels zou hebben uitgelaten. Wie te diep in het glaasje had gekeken, werd in de 18de eeuw overigens een *glasblazer* genoemd.
Het glaasje is natuurlijk ook door dichters bezongen. In de tweede helft van de 19de eeuw schreef W.J. van Zeggelen:

Een glaasje dat hoort bij het spel,
't Is goed voor de kramp,
en Heeroom pakt 'em ook wel.

En in onze tijd dichtte Simon Carmiggelt:

Ik voel mij somber. Ei, wat zal ik doen?
Een platte geest dronk nu een glaasje.
Maar ik ben een poëtisch baasje
En ga mijn weemoed in een versje doen.

In het Engels spreekt men wel van *a glass of something*, waarbij het woord *strong* is weggelaten. In het Frans wordt 'een glaasje' behalve *un petit verre* ook wel *un glass* of *glasse* genoemd; het woord is lang geleden ontleend aan het Duitse *Glas*, maar wordt tegenwoordig gevoeld als een ontlening aan het Engelse *glass*. De Duitsers spreken van een *Gläschen*.

[Arch. Ned. Taalk. 4:32-33; Boekenoogen 54; Eysden 83; Harrebomée 1:75, 239-240; Herroem 1; Liev.-Coopm. 114; NZ 5:188; Stoett 1:273; WNT I 19, VII[1] 1261, & XIII 1197-1198, & Suppl. 1889]

glasvol

Zie bij **roemervol**.

glazen boterham

Dit meesterlijke eufemisme voor 'glaasje jenever' is in 1865 voor het eerst opgemerkt, in Nevele, een plaats op 15 km afstand van Gent. Het geeft uitdrukking aan een oud, wijdverbreid en onuitroeibaar misverstand over de voedingswaarde van jenever, een misverstand dat Simon Carmiggelt ooit zo optekende uit de mond van een geroutineerde kroegbezoeker:

> Je hebt erbij, die eten niet meer. Want 't is voedzaam, jenever. 't Is allemaal graan, dus als je een paar uur lang staat te drinken, dan eet je een mand kadetjes leeg.

Vanuit Nevele verbreidde *glazen boterham* zich over de rest van Vlaanderen en Nederland. Van Dale vermeldt deze uitdrukking sinds 1898, een Gents dialectwoordenboek maakte er in 1950 melding van, en ook uit latere Nederlandse en Vlaamse bronnen is deze fraaie borrelnaam bekend. In Noord-Brabant wordt een borrel ook simpelweg *unnen botterham* genoemd. Nederlandse soldaten in de 19de eeuw zeiden *hij eet een boterham met rookvlees* voor 'hij drinkt een glaasje **bitter**'. De kleur van bitter en rookvlees zouden overeenkomen. Overigens was het vroeger in Vlaamse kroegen gebruik om jongens die om een borrel vroegen maar daar te jong voor waren, met iets af te schepen. In sommige kroegen kregen ze een paar knikkers, in andere, inderdaad, een boterham.

[Herroem 1; Liev.-Coopm. 462; Mullebrouck 335; Schuermans Bijv. 101; WNT V 50]

glazige

Jonge jenever is helderder van kleur dan oude of belegen jenever. Daarom wordt jonge jenever in het oostelijke gedeelte van Noord-Brabant ook wel *glazige* genoemd. Voor een opsomming van vergelijkbare borrelnamen zie bij **klare**.

glippertje

Alleen aangetroffen in *Martijntje*, een boek uit 1941 van A. Tael. Tael beschrijft hierin een kroegentocht van enkele vissers in Maassluis en IJmuiden. Hij somt daarbij een groot aantal borrelnamen op:

> Als je [café] de 'Zon' aandeed, kon je het 'Jagertje' en de 'Zwaan' niet stil voorbijgaan. Als je ze nu eens allemaal een

beurt gaf. Een klein glaasje hier, een neutje daar, verderop een klein jajempje, daarna een snarretje, een wippertje, een glippertje, vervolgens een klokkertje bij de schenktafel, een afzakkertje om weer bij te komen, een zoopje om het vorige weg te spoelen, – voor de dorst die je dan krijgt een pimpeltje, een heel klein slokje aan de tapkraan, nog een pikkentanusje bij de 'Zwaan', in het 'Jagertje' even opkikkeren, vlug onderweg nog een stijve pakken om niet scheef te gaan en dan ben je net nog nuchter genoeg om je kruikje te laten vullen bij Kasse achter de kerk.

Glippertje zal zijn ontstaan als variant van het klankverwante **wippertje**. Men dacht daarbij aan een 'glaasje dat naar binnen glipt'.

gloria

In 1881 voor het eerst gevonden, in Gent. Een tijdschrift omschreef het indertijd simpelweg als 'borrel'. Bedoeld werd echter 'gesuikerde jenever, dien men doet vlammen', zo verduidelijkte Lievevrouw-Coopman in 1950. Lievevrouw-Coopman, de samensteller van het voornaamste Gentse dialectwoordenboek, geeft het in de vorm *gloriaatje* en noemt het 'eenigszins verouderd'. *Gloria* is Latijn en betekent eigenlijk 'roem', maar in de moderne talen is het bovendien toegepast op alles wat heerlijk is. In Oost-Vlaanderen en de provincie Antwerpen zei men omstreeks de eeuwwisseling *'t is er gloria kanneken* voor 'men drinkt en feest er'. Een woordenboek uit 1899 kent *gloria* voor 'mengsel van warme koffie met suiker en brandewijn' en geeft als verklaring: 'De voorzangers plachten dien drank te gebruiken, omdat hij geacht wordt, de stem helder te maken, vandaar zijn naam.' In Oostende wordt een grog een *gloorja* of *gloorjaatsje* genoemd.

[Desnerck 168; Joos 1900:260; Liev.-Coopm. 463; NZ 4:100; Wschat 353]

godswatertje

De borrelnaam *godswatertje* – omstreeks 1935 gangbaar in Roosendaal in Brabant – zinspeelt waarschijnlijk op de uitdrukking *Gods water over Gods akker laten lopen*, wat wil zeggen: 'zich nergens iets van aantrekken, zich nergens mee bemoeien, nergens voor zorgen'. 'Men kan gissen dat het *godswatertje* zo werd genoemd naar de gemoedstoestand van de consument die dan waarschijnlijk de rol van Godsakker vervulde', schrijft een informant. Een andere mogelijkheid is dat de borrelnaam eenvou-

digweg moet worden uitgelegd als 'goddelijk watertje'. De Britten kennen sinds 1690 de borrelnaam *cup of the creature* 'bekertje van de schepper'. Wijn werd in het Engels al eerder *the creature of God* 'de schepping van God' genoemd.
Vergelijk **heilige** en **wijwater**.

goeie

In 1897 voor het eerst aangetroffen, in Vlaanderen, in de zegswijze *een goeie opzetten* voor 'een borrel drinken'. Onlangs is deze borrelnaam nog in de Achterhoek gehoord in de betekenis 'jenever zonder suiker'. 'Mien opa zei,' zo citeert een dialectwoordenboek een zegsman, 'doet mien moar 'n goeie; as der suker in moes, dan deie ze dat op de fabriek wel.' In sommige streken gebruikt men *goeie* voor 'stevige borrel', dus een 'goed vol' glas.
Vergelijk **kale** en **stevige**.

[Nav. 47:62; Schaars 414]

goele, goeleke

In de betekenis 'borrel' in 1865 voor het eerst opgetekend, in West-Vlaanderen. In 1881 werd deze borrelnaam gesignaleerd in Gent. Omstreeks de eeuwwisseling werd *goele* in Oost-Vlaanderen en Antwerpen gebruikt voor 'grote borrel'. Je kon er toen ook een 'grote dronkaard' of 'iemand die veel drinken kan' – wat niet hetzelfde is – mee aanduiden. Hoogstwaarschijnlijk is *goele* afgeleid van het Franse *goulée* 'grote slok, teug'. Het woord werd ook gebruikt, maar dan als klanknabootsting, als lokroep bij de eendenjacht. Eend en borrelnaam kwamen in Gent samen in de uitdrukking *hij speeldege een goele binnen zonder dat de beeste den tijd had van te kwekken* voor 'hij dronk in één teug zijn borrel uit'. Ook in Nederland figureerde de eend in diverse dronkemansuitdrukkingen. Zo zei men omstreeks 1874:

Wat een eendenhemeltje is dat:
Gestadig met de bek in het nat.

De toelichting luidt: 'Het water, waarin de eenden zich ophouden, wordt door de nathalzen [dronkaards] een *eendenhemeltje* genoemd, omdat de eenden daar naar hartelust kunnen drinken.' Van iemand die zin had in een borrel, zei men: *hij is van eene eend geschrikt*. Het Amerikaans kent het verwante *to chase the duck* voor 'zwaar drinken'. In Vlaanderen is de borrelnaam *goeleke* onlangs nog gehoord.
Vergelijk **kikvors**.

[Herroem 24, 68; Joos 1900:262; Liev.-Coopm. 469; Mullebrouck 335; NZ 4:100; Schuermans 159; Teirlinck 1908:511]

golfstillende olie

'Het wordt tijd voor een hoeveelheid golfstillende olie.' Dat zei men aan het begin van de jaren zestig bij de Nederlandse marine als men bedoelde: het wordt tijd voor een borrel. Zonder twijfel is deze borrelnaam ontleend aan de uitdrukking *olie op de golven gieten.* Volgens Van Dale betekent deze zegswijze overigens niet alleen 'olie uitgieten om de golfslag te doen verminderen', maar ook 'middel om de storm der hartstochten te doen verminderen'.

[Harmsen 47]

gorgelwater

Alleen aangetroffen in het spectatoriale tijdschrift *De Denker.* In 1770 lezen we daar, in een weeklacht op de Schiedamse jeneverindustrie:

> Het gemeene volk is sober, en wy hebben juist van hetzelve niet veel aftrek te wagten: maar de Vrouwen, Heer Denker! de Vrouwen vinden zich tot de hooge noodzaakelykheid gebragt om dat beroemde gorgel-water tot haaren dagelykschen drank te maaken. Daar verwondert gy U over, maar dat ik zeg is de waarheid.

Het Frans kent de vergelijkbare borrelnaam *gargarisme.* In Duitsland spreekt men wel van *einen gurgeln* 'eentje gorgelen' wanneer men er eentje 'pakt', terwijl ook het woord *Gurgelwasser* 'gorgeldrank, mondwater' er als borrelnaam voorkomt. De Engelsen kennen *gargle* voor 'drank' en *gargle factory* voor 'kroeg'. Men kan er desgewenst een *mouthwash* 'mondspoeling' of een *tonsil bath* 'spoeling voor de keelamandelen' nemen.

[Denker 23.4.1770; WNT V 444]

goutte

In de eerste helft van deze eeuw gehoord in Gent. De borrelnaam is overgenomen uit het Frans, waar *goutte* onder meer wordt gebruikt voor 'druppel, slokje, borrel'. Een vrouw die een borrel drinkt, werd indertijd in Gent spottend *Madame la goutte* genoemd.

Vergelijk **druppel**.

[Liev.-Coopm. 472]

graanbouillon

Alleen gevonden in het werk van Gerard Reve, in de spelling *graanboeljon*. In *Brieven aan Josine M.* schreef hij:

> Het Calvinisme biedt ontroerende aspekten van menselijke inzet en moed, maar het heeft van ons land, eens een wereldcentrum van kunst, een puriteinse provincie gemaakt, waar nog steeds elke maat muziek en elk danspasje worden gewantrouwd, en heeft een volk van mistieke wijndrinkers veranderd in een meute van twistzieke lepelaars van giftige graanboeljon.

Dit citaat is afkomstig uit een brief uit 1966, toen Reve nog in Friesland woonde. Onder lezers van Reve heeft het woord opgang gemaakt, zo melden diverse informanten.

Vergelijk **gereformeerde**.

graantje

In 1804 voor het eerst aangetroffen, in *Morgenslokje*, een van de vroegste Nederlandse geschriften tegen drankmisbruik:

> De man nam hem wel eens, dat weetje... Hij had mogelijk wat veel graantjens gepikt. Bij gelegenheid, dat er een nieuweling op den winkel was, was 'er getracteerd.

Deze borrelnaam komt meestal voor in de verbinding *een graantje pikken*, maar niet altijd. Zo vroeg A. Fokke Simonsz. zich aan het begin van de 19de eeuw af 'zou de ziel dan somtijds in de graantjes zitten?' En elders schreef hij: 'hij lust wel een graantje'. Van Potgieter zijn de woorden 'onthouding in de graantjes, mits overdaad in den wijn', en Bilderdijk dichtte in 1817:

> En daarvan nog het woord: *een graantjen pikken.*
> 't Gebruik was zoo; nu zegt men liever: *likken.*

De naam verwijst vanzelfsprekend, op een verbloemende manier, naar het voornaamste ingrediënt van (graan)jenever. Een dronkeman werd een *granen-* of *graantjespikker* genoemd, en van iemand die beschonken was, zei men *hij heeft graan in, hij is een granenbroer* of *hij is een groot man in de granen*. De borrelnaam *graantje* is onlangs ook in Vlaanderen gesignaleerd. De Duitse tegenhanger, *Korn*, is in die taal een van de gewoonste benamingen voor 'jenever' en 'borrel'. In het Amerikaans-Engels wordt *corn* in allerlei verbindingen gebruikt voor 'whisky', zoals in *corn coffee* en *corn squeezings*.

Vergelijk **korentje**.

[Almanak 68-69; Herroem 72; Morgenslokje 5; Mullebrouck 335; Nav. 3:285; WFT 7:335; WNT V 516]

grasmaaiertje

Aangedragen door een voormalige inwoner van Vriezenveen, een dorp onder de rook van Almelo. 'Als van een borrelglaasje het voetje is afgebroken,' schrijft deze zegsman, 'lukt het ook in absoluut nuchtere toestand niet om zo'n glaasje rechtop op tafel te zetten. Het is in principe rijp voor de glasbak. In het goede dorp Vriezenveen – waarvan de bewoners in vroeger tijd onder meer bekend stonden om hun zuinigheid – werd zo'n glaasje niet weggegooid, maar bewaard voor "gebruik te velde". In het bijzonder bij het grasmaaien, dat in die tijd een zware bezigheid was, namen de Vriezenveners graag een borreltje mee naar het veld. Daardoor kreeg zo'n glaasje de naam *grasmaaiertje*. En hoewel dit dus eigenlijk een benaming voor het glaasje is, wordt ze ook gebruikt voor de inhoud. Ik herinner me uit mijn jeugd dat zo'n grasmaaiertje met zijn steeltje in een leeg garenklosje werd gestoken en dan werd gebruikt om alcoholvrije likeur te serveren voor kinderen. Je kon dan heel stoer aan je vriendjes vertellen dat je een *grasmaaiertje* had gehad.' Tot zover de informant. Een en ander wordt bevestigd door een plaatselijke kroegbaas.

Vergelijk **vogel**.

grijsje

In 1924 voor het eerst gevonden, in de dieventaal van Groenstraat, een buurtschap in Limburg in de gemeente Ubach over Worms. Men sprak daar van *gries* of *grieske*. Net als **klare** gaat het hier om jenever zonder suiker of andere toevoegingen. In 1980 werd het woord gesignaleerd in Nieuwenhagen in Limburg, in 1981 kreeg het een plaatsje in een woordenboekje van het Groenstraats.

[Nijm.vr. 80; Ntg 18:184]

grijze madera

In 1874 voor het eerst aangetroffen voor 'klare jenever'. Madera is geen jenever maar wijn; de drank is ook niet grijs van kleur maar donkerbruin. Het gaat hier dus om een schertsende benaming, vergelijkbaar met *witte koffie* of *koffie uit de groene fles* (zie bij **koffie**). Volgens *Woordenschat* werd *grijze madera* in 1899 nog gebruikt in restaurants.

[Herroem 2; Wschat 377]

grote

Omstreeks de eeuwwisseling de aanduiding voor een 'tien cents borrel'. Je had ook borrels van drie, vijf en zes centen, afhankelijk van het formaat en de kwaliteit. M.J. Brusse gebruikte deze borrelnaam in 1906 in *Landlooperij*:

> [Voor een daalder] koopen ze allemaal, op Toon en den heilsoldaat na, 'n grooten, tien cents borrel.

Van een grote borrel zei men *daar kan een paard z'n bek in spoelen*. Een *grote* werd ook wel *eentje van tien* genoemd.

Vergelijk **kleintje**.

[Herroem 1; Mullebrouck 335]

H

haarwater

In de betekenis 'slechte jenever' voor het eerst gevonden in 1976, in de Grote Van Dale. Onlangs is deze borrelnaam nog in Amsterdam gehoord. De naam verwijst waarschijnlijk naar de scherpe smaak van jenever, wat iemand blijkbaar aan haarwater deed denken. Ook de uitdrukkingen *hij heeft pijn in zijn haar* en *hij heeft het in de haren* voor 'hij is dronken', zullen van invloed zijn geweest. Deze uitdrukkingen dateren al uit de eerste helft van de 18de eeuw. Van *haarwater* krijg je *haarpijn* ofwel een 'kater'. De Engelsen kennen *hair curler* 'haarkruller' voor 'sterke drank'.

[Harrebomée 1:269; Herroem 72, 83; Nav. 3:285, & 48:41; Tuinman 2:49]

haasborrel

Zie bij **hazenbloed**.

halfelfje

Sinds het eind van de 18de eeuw wordt een kopje thee of koffie dat om half elf 's ochtends wordt gedronken een *halfelfje* genoemd. In de 19de eeuw kreeg *halfelfje* er een betekenis bij, namelijk 'borreltje omstreeks die tijd gebruikt'. Ook de uitdrukking *'t is een benauwd halfelfje*, in Vlaanderen gebruikt voor 'een zeer beperkte zit- of ligruimte', wordt met deze borrelnaam in verband gebracht. Het tijdschrift *De Toekomst* gaf hiervoor in 1894 de volgende verklaring:

> In vroeger tijd, zelfs nog in onze jeugd, werd des middags om 12.00 uur de klok geluid ten teeken dat het arbeidsvolk kon gaan eten. Werkte het volk op karwei bij een van de klanten,

dan kregen ze gewoonlijk tegen half elf een wippertje jenever, en in vele huishoudingen hield men daarvoor een afzonderlijk glaasje er op na van niet al te grooten inhoud. Was nu de verstrekte hoeveelheid Schiedammernat in 't oog van den ambachtsman te gering, dan ontviel hem al licht de uitdrukking: *een benauwd halfelfje*, met zinspeling op den kleinen omvang van het glas.

Van Dale vermeldt de borrelnaam *halfelfje* sinds 1950. Vergelijk **elfuurtje**, **vijfuurtje** en **voormiddagje**.

[Cock 124; PJM 35; Verschueren; WNT III[3] 4070 & v 1620]

halfje

Sinds wanneer *halfje* voor 'borrel' wordt gebruikt is moeilijk te bepalen, want het wordt al eeuwen gebezigd voor de helft van verschillende maten en waarden. Er kon bijvoorbeeld een half **mutsje** mee worden aangeduid, maar ook een half **maatje**, een half gevulde beker, kan of mok. Onduidelijk is dan ook wat Bredero nu precies wilde drinken toen hij in de 16de eeuw schreef:

Ick heb van daagh niet een kruymel ghedroncken
Avous lansje, een halfje! ick selder niet langh mee proncken.

Zeker is dat *halfje* sinds het midden van de 19de eeuw in Nederland én Vlaanderen wordt gebruikt voor 'half glaasje bitter' of 'halve borrel'. Dit blijkt bijvoorbeeld uit een passage uit *Klaasje Zevenster* van Van Lennep. In 1866 schreef hij:

'Bergje', riep een stem; en een bal, van de biljarttafel vliegende, keilde het "halfje" van den Majoor onderste boven.

'Lompe bl....!' schreeuwde deze.

'Een ander glas bitter voor den Majoor!' riep de wijnkooper.

De Amsterdamse schrijver Justus van Maurik gebruikte de borrelnaam in 1879 in *Uit het volk*:

'Zoo, Leen! heb je weer centen?' zegt een der mannen, die met een kennersblik het vocht in zijn glaasje beziet en 't met een behendige beweging naar binnen wipt, waarna hij met den mond een kauwende beweging maakt, slikt en 't glaasje de waardin voorhoudt met de woorden: 'Nog een hallefie, maar slordig hoor!'

In onze tijd is het *halfje* onder meer geboekstaafd door J.B. Uges. In 1947 schreef hij – onder het pseudoniem Nono – in *Dubbel zes*:

Groes nam nog een 'halfje', dat wellicht als de helft van de inhoud van een theekopje bedoeld was, althans het was hem niet

mogelijk het glas zonder te morsen aan zijn mond te brengen, zodat hij dan ook op de bekende kroegmanier het glaasje onthoofdde.

Demi, het Franse woord voor 'halve', betekent niet 'borrel' maar 'biertje'.

Vergelijk **bewijsje**.

[Bo 403; Nijm.vr. 80; NZ 5:188; Schuermans 173; Staelens 171; WNT V 1625]

halfscheut

Zie bij **scheut**.

hapje

In de betekenis 'borrel' in 1838 gevonden in de *Nieuwe almanak voor blijgeestigen*. In deze almanak werd, als reactie op de indertijd snel opkomende genootschappen tegen drankmisbruik, een boek aangekondigd dat de vele geneugten van sterke drank zou beschrijven. Er zou ook ruimschoots aandacht worden besteed aan de vele uitdrukkingen voor dronkenschap en de vele 'kunstwoorden en benamingen' voor borreltje. De auteur geeft vast zeven voorbeelden, waaronder *hapje*.

Net als veel andere borrelnamen benadrukt *hapje* de geringe hoeveelheid drank per glaasje. Vooral in de tweede helft van de 19de eeuw duikt deze borrelnaam zeer regelmatig op. Zo schreef A.J. de Bull in 1863 in de *Nederlandsche volksalmanak*:

Hij zette 't glaasjen neêr, terwijl hij het, hoewel schoon gedigd, nog met zeker welgevallen beschouwde, en den voorslag van Naatjen: 'Nog een hapjen?...' beantwoordde hij met een beteekenisvollen knik en een huichelend: "t Is haast al te vriendelijk, maar als je me zóó noodt... *santjes* dan.'

Het woord komt ook vaak voor in de boeken van Justus van Maurik, een groot kenner van de Amsterdamse volkstaal. Zo laat hij in 1884 in *Burgerluidjes* een nachtwaker tegen een collega zeggen:

Nou ja, ik weet wel dat je niet borrelt, maar als iemand zoo de bibberasie heit als jij nou, dan is een 'hapje' medicijn.

En in 1897, in *Amsterdam bij dag en nacht*, zegt een kroegbaas tegen een professionele 'moppenverteller':

Kom d'r maar in, snijboon, en neem dan 'n happie voor meheers rekening; maar dan een paar mooie vertelle, hoor ie!

De borrelnaam *hapje* staat sinds 1898 in de Grote Van Dale. Hij is onlangs nog gehoord in het West-Fries, maar lijkt verder niet